

Kalauz az összehasonlító nyelvészet terén.

(V. Közlemény.)

A Guna és a Vriddhi,

A hāngfokozásnak második neme az önhangzónak ikerhangzóba való átmenetből áll, mely fokozás a szanszkritban Guna és Vriddhi megnevezések alatt ismeretes.

Mi a Guna és Vriddhinek jellemző része, arról már feljebb szólottunk, jelenleg a feladat csak, azon okot nyomozni, mely a Guna és Vriddhi létrehozására mérvadó. A tudósok azt azon körülményben keresik, mely szerint a hang azon czélből, hogy valamely szótagra a figyelem ébresztessék és neki bizonyos fontosság tulajdoníttassék, ugyancsak azon szótagon nyomatékkal nyugszik.

Ezen magyarázat az által nyer megerősítést, hogy a hangsúly és a fokozódás általában összeesik. Ugyanis a szanszkritban, hol korlátlanabb a hangsúlyozás és még is a legtöbb esetben találjuk, hogy a fokozódás a hangsúlylyal találkozik. Így lesz bhid $\sqrt{}$ ből (mordeo) a kettőztetett múlt bi-bhaid-a (momordi) a fokozódott gyök hangsúlyozásával; és bi-bhidimá (momordinus) a nem hangsúlyozott szótagnak guná-ja nélkül. Ilyen: tu-taúd-a (tutudi) és tu-tudimá (tutudimus), tud $\sqrt{}$ ből. Az ige i (ire) Guná-val fordul elő a jelenidő azon személyeiben, melyekben a gyökszó hangsúlyozva van; míg ellenben azon személyekben hiányzik, melyek hangsúlytalanok; tehát: aími, aíši, aíti (eo, is, it) imás, itás, jánti, *iánti helyett (imus, itis, eunt.)

A mi ezen ige fokozódott alakjait illeti a görög-nyelv a a szanszkrit nyelvet követi, de a nem fokozódott alakokban eltér

tőle a hangsúlyozást illetőleg, a mennyiben a görögben ezen nyelv sajátos hangsúlyozási törvényeinek fogva, a hangsúly az igeragokon nem állhat. E szerint áll: *εἶμι, εἶς, εἶσι, ἴμεν, ἴτε, ἴασι.*

Említettük feljebb, hogy a *G u n a* abban áll, ha a fokozandó rövid önhangzók, különösen *i* és *u* elé rövid, a *V r i d d h i* pedig, ha ugyanazon önhangzók elé hosszú *ā* tétetik, úgy hogy az *i* és *u* a *G u n a* következtében *ai*, *au*, a *V r i d d h i* következtében pedig *āi*, *āu*-vá válik.

Lássuk most az egyes eseteket, melyekben *i* és *u* fokozva fordulnak elő. Ezen alkalommal azt fogjuk tapasztalni, hogy ezen hangzók fokozása a rokon nyelvekben is előfordul, de nagyobb részt *G u n a* alakjában.

A z ö n h a n g z ó i.

Az *i* eredeti a sskr. *i m a s* (*ἴμεν*, *imus*) $\sqrt{i}$; *vid m a s* (*ἴδμεν*, *videmus*) $\sqrt{vid}$; a gót: *v i t u m* (*wir wussten*); *viç-āti* (*intrat*); *viç-as* (*homines, agricolae*) $\sqrt{viç}$ (*intrare*); *div-am*, *div-as* (*acc. gen. coelum*) $\sqrt{div}$, *splendere*; továbbá a nőnemű főneveket képző ragban *-ti*; pl. *p a k - t i - s* (*πῆπις = πεπ - σις*, *coctio*).

A hosszú *i* igen gyakran mint a rövid *i*-nek megnyújtása fordul elő a szanszkritban és pedig, vagy *a*) mint hangpótlás, vagy *b*) mint egyszerű hangnyújtás; az elsőre nézve példa *p át i n* (*dominos*) *p a t i - m s helyett *patī* tőből; *p a k t i - s* (nőn. több. *acc. coctiones*) *p a k t i - m s helyett *pakti*-tőből; a másodikra nézve pedig *g ī r* (*sermo*) *g i r - s helyett *gīr-šú*, (helytjel. többes) *gīr-bhis* (*sermonibus*) *g i r - š ú, *g i r - b h i s helyett *gīr* $\sqrt{bōl}$.

A görögben szinte találjuk ugyanazon gyököt majd rövid, majd hosszú *i*-vel; pl. rövid *ἔπιον*-ban de hosszú *πίνω* és *πίθι*-ben.

A *i*-nek *G ú n á j a* a szanszkritban: *ai* pl. *ai - mi* ($\sqrt{i}$) = *εἶμι* (megyok); *va id - a* ($\sqrt{vid}$) = *οἶδα*; *da iv - a - s* (*Dous* $\sqrt{div}$, *splendere*); *va i ç - a - s* ($\sqrt{viç}$, *intrare*) = *οἶκος*, *vicus*; *p á k - t a i - s* (*p á k - t i - s*-nak egy. gen.); *p át - a i - s* (*p a - t i - s*, *úr* egy. gen.) *bi - b h a i - t i* (*timet, b h i*, *timere* $\sqrt{bōl}$); *na i -*

tra-m, szem (tulajdonképen: a vezető *ni* $\sqrt{}$ -ből = vezetni); $\zeta\alpha\iota\tau\alpha\iota$ ($\sqrt{\zeta\iota}$, quiescere) = *κείται*. stb.

Az *i*-nek *Vri d d h i j e*: *āi*. Ennek segítségével a már *G ú n á* val képződött alakokból más új másodrangú származtatások jönnek létre. Így lesz: *dāiv-a*-ból: *dāiv-a* (divinus) és *dāiv-a-m* (sors); *vaid* . . . . .ből: *vāid-j a* (sapiens); *vaiç-a*-ból: *vāiçj a*, zsellér, a harmadik osztályból való férfiú. Önhangzók előtt nem áll *āi*, hanem *āj*; pl. *ni* $\sqrt{}$ -ből, vezetni lesz a *Vri d d h i*: *nāj-a k a - s*, a vezető és *nāj-áj a - ti*, elvezetteti.

A görög nyelv képezi a *G un át i*-ből az *a*-nak egy egyenértékűinek: *e* és *o*-nak eléje való csatolása által. Így találjuk a *G ú n á t aĩθομαι* és *ĩθαινω* igék gyökében, melyekben a tiszta $\sqrt{i d}$ = sskr. *i d h* (égetni); ugyanezen $\sqrt{r e}$ vezetendő vissza *αιθ-ηρ* (aether), *αιθ-ουσα* (csarnok) = *a e d - e s*, *a i d - i l i s*, melylyel összehasonlítható az ófn. *e i t* (tűz), *e i t - a r* (genyedség); továbbá *aĩ-θωρ* alapalakja: *a i - v ā n s* (idő, hosszú idő) = *a e - v o m* sskrt. *a i - v a s* (menet), gót: *a i - v s* (idő, hosszú idő); *και-ρός*, időpont összeh. a gót: *h v e i l a* alapalak: *k a i - r a* (óra, idő) sláv: *ch v i l a*.

Az *i*-nak *G ú n á j a* *ei* *ειμι*-ben összehasonlítva *ιμι*-nel. Ide tartozik *πειθ-ω* $\sqrt{\pi\theta}$, *λειπ-ω* $\sqrt{\lambda\iota\pi}$, *λειχ-ω* $\sqrt{\lambda\iota\chi}$; *σειχ-ω* $\sqrt{\sigma\iota\chi}$; *F ειθ-εται*, *εισομαι* *F ειθ σομαι helyett, *F ειθ-ος* (alak) $\sqrt{F i\theta}$; *εικ-ών* (kép), *ειπι-εικ-ελος*, *εικ-ελιος*, *εικ-ηης*, *εικ-άσω*, *εισκ-ω* összehasonlítva *ει-οικ-α*, *ει-ικ-την*, *η-ικ-το*, *ικ-ελος*-szal valószínűleg, *ικ* $\sqrt{}$ -ből (hasonlónak lenni, hasonlítani. *)

Ei és *oi* közt a fokozás bizonyos neme létezik, a mennyiben, a mint azt feljebb láttuk, *o* súlyosabb *e*-nál. Épen ezen jelenségből megmagyarázhatók azon árnyalatok, melyek *λιβ-ος* (gutta); *λειβ-ω* (hbo); *λοιβ-η* (libatio) közt feltűnek.

A latinban az *i*-nek *G un á j a* az *a*-nak és az *o*-val egyenértékű *e* és *o*-nak közvetítésével lesz: *ai*, *ei*, *oi*. De a latin nyelv classicus korszakában *ai* átment *ae*-be, *ei* *i*- vagy *ē*-be; *oi* pedig *ī*-sőt *ū*-ba, a mint ez a régi latinság alakjainak a későbbi korakkal való összehasonlításából kitűnik.

*) L. Curtius. Grundzüge d. griech. Etymologie 587. l.

Az *ai* vagy *ae*-féle Gúnát mutat: *aēdos* (aidēs); *aodilis* (aidilīs); *aentās* *aed-tās helyett idh $\sqrt{\text{böl}}$ összehasonlítva *aīθ-ω* és *aīθ-ουσα* (vestibulum) alakokkal; *ae-vom* (*ai-vom*) = sskr. *ai-vas* gör. *αι-φόρ, ι* (menni) gyökből; *maes-tus* összehasonlítva *mis-er*-rel, melyhez a görög *μισ-έω* is vonandó; *acm-ulus* összehasonlítva *im-itari*, *im-ag-oval*; *laevos* = *λαίφός*; *scaevos* = *σκαίφός*.

Ei és *oi* helyett találunk *i-t* következő alakokban: *div-os* *deiv-os helyett = sskr. *daiv-as div* (splendore) $\sqrt{\text{böl}}$; *dic-o* (*doic-o*), alapalak: *daik-āmi die* $\sqrt{\text{böl}}$ = *δεικ-ννμι*; *fid-o* (*feid-o*) *fid* $\sqrt{\text{böl}}$; *vīv-os* (*veiv-os*) összeh. a sskr. *gīvas gī* $\sqrt{\text{böl}}$ (kettőztetve: *gig, vig, giv* *) *viv* (*v-vel g* helyett *gv* közvetítve) l. a sláv: *živ-ot, živ i*; *vīc-us* (*veic-us*) sskr. *vaiç-as*, gör. *φοix-ος*; *vīn-um* (*vein-um*) gót: *vein*, gör. *φοix-ος*. Ide tartozik valószínűleg *īd-us* is *eīd-us helyett (határozott nap a hónapban, eredetileg: azon napok, melyekben holdfény uralkodik, tehát: a fényes napok) id $\sqrt{\text{sskr. idh}}$ (*ardere*).

E helyettesíti az *i-t* *vēndemia* szóban *vīn-demia helyett; a többes szám *-ēs* azelőtt *-is* végzeteiben *-eis* helyett; pl. *omnēs, omnīs, omneis*. Ezen *ē* röviddé is válik más önhangzó előtt; pl. *Dēus* *dēvos, *deivos helyett, összehasonlítva *dīvos*-szal.

Oi helyett találunk *oe-t* *foe-dus*-ban összehasonlítva *fīdos*-szal.

Oe átmegey *ū-ba ūnus, commūne, mūnire, lūdus, ūtior* szókban, melyeknek a régibb alakok: *oinos, comoinem, moenire, loidos, loedos, oitier, oetier*, megfelelőek. Így lett *Punicus Poenus* — és *puniro poena*-ból.**)

Az *i*-nak Gúnája a gótban *ei* eredetileg *ai*, az ófelnémetben *ei*; pl. *in-veit-an* (*an-be-ten*) $\sqrt{\text{vit}}$; *steiga* (*ich stoigo*) = *στειχω* sskr. *staigh-āmi* $\sqrt{\text{stig}}$; *teiha* (*zeigo*)

*) L. Schleicher. Compendium 90. l.

**) Schleicher. Compendium 91. lap, és utána Baudry. Gram. comp. 56. lap, ezen *oe* és *ū*-féle alakokban a második sokozásnak (Vridli-nök) jeleit vélik látni.

ó-latin: *doico*, sskr. *daik-āmi* √*tih* l. *δέικωμι*; *vein* lat. *vinum* *veinom helyett; *hveits* (*weisz*), sskr. *gvētas*, alapalak: *kvaitas* √*kvit* (fényleni); *voichs*, lat. *vicus* *voicos helyett sskr. *vaiças*. A Guna ép oly nagy szerepet játszik a német igeahajlításban mint az önhangzók gyengítése. Így lesz *bit* √-ből (*mordeo*) sskr. *bidh*, mely tiszta a gót multnak többes első személyében *bitum* (*wir bissen*) az ó-felnémet: *bizum es*, a gót mult egyes személyében *bait*, ó-felnémet: *beiz* (*momordi*). E tekintetben összehasonlítható a sskr. *bibhid-ima* (*momordimus*) és *bibhaid-a*, (*momordi*). Ide vonandó: *taih* (*ich zeigte*) √*tih*; *staig* (*ich etieg*) √*stig*; *vait* (*ich wusste*) √*vit* gör. *Ἔοιδα*; *laif* (*ich blieb*) √*lib* = gör. *λίλοιπ-α*; miből *bi-laib-jan* (hátrahagyani), *laibos* (maradók = *λοιπ-ός* keletkeztek. *)

Az önhangzó *u*.

Az önhangzó *u* eredeti a sskr. *buddha* (*sapiens*) √*budh* (*sapere*) összeh. *πυρθάρωμα* √*πυθ* és *juga* szóban = *ζυγόρ*, *iuga* szóban = *ζυγόρ*, *iugum*, gót: *juk* sskr. √*jug* (*iungere*) √*iug*).

Ezen *u* moghosszabbul némely esetben. Így lesz a sskr. *dhur* (*timou*) az egyes acc.-ban: *dhuram* de az egyes nom.-ban: *dhūr* *dhurs helyett, többesben *dhūrbhis*. Hasonlólag majd rövid majd hosszú a görög *υῦδος* szóban a névragozás némely eseteiben.

A görög-, latin- és gótban az *u*-nak tiszta és egyszerű fokozása nehezen megkülönböztethető Gunájától.

Az *u*-nak Gunája *au* a szanszkritban; találjuk ezt *baudhati* (*scit*) √*budh*; *jujuga* (*iunxit*) √*jug*; *bhavati* (*fit*) *bha uati helyett √*bhū* (*πέω*) szókban.

Az *u*-nak Vriddhije *āu* és szolgál a másodlagos származtatások létrehozására; így lesz *juga*-ból a Guna: *jauga* (elmélkedés) és ebből a Vriddhi: *jāuika* (elmélkedéshez tartozó) *budh* √-ből *bāudhās* (*buddhista*); *tud* √-ből (*tundo*) *ā-tāūt-sam* *ā-tāud-sam helyett (*tutudi* az aoristos egyes

*) Schleicher. Compendium 155. l.

I. szem.); $\zeta ru \sqrt{}$ gyökből (hallani): $\lambda - cra u - sa m$ (az aor. egyes I. szem.)

Az *u*-nak Gunáját jelképezi a görögben: *av, ev, ov*. A leggyakoribb *ev*. Ily viszonyban állanak egymáshoz: $\phi \epsilon \upsilon \gamma \omega$ és az aoristos: $\epsilon - \phi \upsilon \gamma - \sigma \tau$; $\pi \acute{\epsilon} \upsilon \theta - \sigma \mu \alpha \iota \sqrt{}$ *budh* és a múlt: $\pi \acute{\epsilon} - \pi \upsilon \sigma - \mu \alpha \iota$; *Zéic* egyszerű Guna által helyettesíti a Vriddhit, mely a megfelelő szanszkrit alakban *djā us* (coelum) *dju*-ból $\sqrt{}$ *div* (splendore) mutatkozik.

Az *v*-nak Gunája *av aŵ* (uro) szóban, összehasonlítva a latin *urere* $\sqrt{}$ *uš* (supinum: *ustum*) igével.

Ov Guna a homéri alakban: $\epsilon \iota \lambda \eta \lambda \omicron \upsilon \theta \alpha$ II. aoris. $\eta \lambda \upsilon \theta \omicron \iota$; $\sigma \rho \omicron \upsilon \delta \eta$ -ben $\sigma \pi \epsilon \upsilon \delta \omega$ -ból, feltüntetvén *spud* $\sqrt{}$ -nek a Gunáját, melyet kis változtatással a latin *stud-ere* alakban vélnek a tudósok feltalálni. Lásd a német: *spu-t-en-t*. Ide tartozik még $\lambda \omicron \upsilon \omega$ összehasonlítva *λύμη, λύθρον* és a latin *luero* alakokkal.

Az *u*-nak Gunája a latinban sohasem *eu*, hanem *au*, különösen *ou*, mely a classicus korszakban *ū*-ba ment át. Innen van, hogy *Lūcina, lūmen, plūs, iūs, iūdex, iūrare* alakoknak az ősrégi *loucina, loumen, plous, ious, ioudex, iourare* megfelelnek. *Addoucit*, mely a Scipiók sirboltján olvasható, bizonyítja, hogy az *ūdūco*-ban Guna *dūcem*-ből.

Au mint Guna fordul elő *aurum, aurora* szókban, mely mind a kettő *urere* igére sskr: *uš* (ardere, splendore) $\sqrt{}$ -re utal. Vessd össze a sskr. *ušas* (*aurora*).

Az *av* (*au* helyett) szinte Guna *lavere* alakban, mely *luero*-nek fokozódott alakja. Vessd össze a görög: $\lambda \omicron \upsilon \omega$ -t.

A Guna *au* gyakran gyengül *iū*-ba*) a gótban, melynek az ő felnémetben *ie* felel meg. *Tuh*-nak, mely megfelel a latin *ducere*-nek, és tiszta *tuhum* (*duximus*) alakban, Gunáját a *uh* (*dux*), mely *iū*-ba módosítva, *tiuha* alakban fordul elő = úfn. *ziche*. *Lub* (*amo* = lat. *lubere*) angol: *love*, lesz: *lubum* (*amavimus*); de: *liuba* (*amo*), úfn. *ich liebe*; *bug* (*plicare*) angol: *bow*, lesz *bugum* (*plicavimus*), *baug* (*plicavi*); de: *biuga* (*plico*) úfn. *ich biege*.

Bartal A.

*) Ez magyarázza annak eredetét, mely szerint az angol hosszú *ū* *iū* nak ejtendő ki: pl. *hug*e (igen nagy) *tub*e (kár), *us*e (szokás) tehát: *hiuj t j ú b, y us*.

Achilles pajzsának leírása az Iliásban

s abból némi következtetések a művészetek, ipar és mezőgazdaság akkori állapotára.

(Vége.)

A zenét illetőleg a 495. versben szó van fuvolákról (*αἰολοί*) és cithorákról vagy hárfákról (*φάρμαγγες*), valamint az 569. versben is, hol a cithera mellé az ifju énekel is; és némely kiadások (Crusius, La Roche) szerint a 604. versben a táncolók közt isteni dalnok énekelt citherázva, (*ἐμέλιπτο θεῖος ἀειδὸς φαρμίζων.*) Összevetvén e helyeket Homér más említésével pl. Od. XVII 270. k.: *φάρμαγξ . . . ἦν ἄρα δαίτι θεοὶ ποίησαν ἑταίρην*²⁾, — Od. VIII. 99. stb. s megerősítve az általánosan ismert mythusokkal Apolloról, Orpheusról Hermes-, Athenc-, Panról stb. — mindannak dacára, hogy némelyek³⁾ a tulajdonképeni zene történetét Torpandertől (27—33. ol.) keletozik, valószínűséggel állíthatjuk, hogy már Homér korában e művészet viszonylag a többi művészetekhez meglehetősen fokon állott.

Ugy hisszük, ha valamiről, bizonyosan az építészetről elmondhatjuk, hogy Homér korában már valóban műveket máttatott fel, legalább a homéri költemények leírásából ítélve, itt leghátrabban szólhatunk művészetéről inkább, mint csupán kézművosségről, mert tagadhatatlan, hogy a hőskorban épült és a legujabb időkig is emlékül fenmaradt falak, a kyklopsi építmények a nagy erő mellett talán még több technikai tehetséget sőt művészetet kívántak meg, mint jelenkori gépszerű építészetiünk, s azért művészeti jelleget is kell az akkori építészetenek engednünk, habár — tekintve a görögöknek e nemben ki-

²⁾ . . . gyönyörű lant . . . mit lakomához adott társul az isten (Szabó István fordítása szerint. 1846.)

³⁾ Müller és Donaldson Gör. irod. tört. ford. Récsy 2. I. 173.

fejtett későbbi jelösségeit — bizonyos, hogy e művészet akkor még csak csecsemő korában élt. Az is bizonyos, hogy, ha valahol, bizonyára ebben igen elűtő a homéri kor műveltségi állapota attól, melyet — mint főnebb említettük — Thukydides leír. Már e korban nemcsak lakházok, állandó tartózkodási helyök volt a görögöknek, hanem már Achilles pajzsán (490. k. v.) utcákkal és köztérrel (*ἀγορή* 497. v.) bíró két szép városról van szó, egyik a béke, másik a harcok színhelye falerődökkel. Ebből azt kell következtetnünk, hogy az építészet már ekkor nagy keletnek örvendett s maga nemében eléggé tökéletes volt már; miről a másutt említett városok, melyeknek rendes falaik, kapuik, utcáik, forumaik vannak pl. Od. VII. 43. kk. VII. 80: Athenae. IV. 1; V. 20: Lacedemon. II. II. 12: Troja. Od. XXIV. 376: Nerium II. II. 605. k. v. több város stb. = továbbá a pompásan földíszített és osztályokra különített nagyszerű paloták leírása pl. Od. VII. 80 k. v. Alcinousé, Od. IV. 44. kk. Menelausé, — ezek is meggyőzhetnek. — Az sem lehet csupán esetlegesség, hogy épen azon városokban, tájakon, melyek a homéri költeményekben szerepelnek, még ma is találunk emlékeket, melyek csak a hős-korszakból származhatnak. Orchomenos említettik az II. II. 605. és Od. XI. 283. versében, s e várost felismerhetjük egy épület romjaiból, melyet a későbbi görögök, mint Minyos kincsházát. a világ csodái közé soroztak; így a mykenaei kyklops épületek (II. II. 569. Od. III. 305.) a nagy 50 láb hosszú alaguttal bíró várkapuval stb. Mindezek mutatják, hogy legalább a középületek, s főjedelmek lakai nagyszerű épületek voltak ércfalakkal s különféle szobrokkal díszítve. Bár Pausaniasnál (VIII. 10—2.) azt olvassuk, hogy Poseidon temploma Mantincaban még csak tölgyfából ¹⁾ a delphii templom pedig (X. 5. 5. szorint) babérlombokból ágakból volt ²⁾: mégis a leirtakból középületekre s pedig kényelmesen rendezet-

¹⁾ Paus. VIII. 10—2: . . . παρὰ δὲ τοῦ ὄρους (Ἀλλήαιου) τὰ ἔσχατα τοῦ Ποσειδῶνος ἐστὶ τοῦ Ἰππίου τὸ ἱερὸν . . . τὰ δὲ ἐξ ἀρχῆς . . . τὸ ἱερὸν τοῦτο Ἀγαμέμδης λέγονται καὶ Τροφῶνιος ποιῆται δρυῶν ἕξλα ἐργασάμενοι καὶ ἀρμάσαντες πρὸς ἄλλα.

²⁾ Paus. X. 5. 5. Ποιηθῆναι δὲ τὸν ναὸν τῆν Ἀθλων τὸ ἀρχαῖστατον εἰς ἀφνης φασὶ . . . καλοῦντες δ' αὖν αὐτὸς γὰρ εἶη παρεσχηματισμένος ὁ ναός.

tekre kell következtetnünk. Szópen írja Curtius ¹⁾, hogy egyes mondák, legendák alakulnak ugyan rejtélyes épületek fölől: hasonlóan nőnek, mint a moh és folyondár az előidő romjai körül, de ily különféle és jellemzetes alakokkal telt eposi költeménnyel, minők a homérikék nem eredhetnek. — Annyi bizonyos, hogy a magánlakok kisebbszerűek voltak, sőt igen egyszerűek, s hogy mindenütt a pompa nem uralgott, mutatja az, miszerint Telemachust igen csodálatra ragadja a Menelaus palotájában talált fény (Od. IV. 70. kk. v.); de minő volt építési módjok, arról tiszta fogalmunk nincs. Ugy látszik mégis, hogy falakkal valának környezve: legelül volt a torem és csarnok a vendégek fogadására, hol egyszersmind az idegenek aludtak; azután az előterem, és végre az alvószoba következeti. A háztető lapos volt, a bejárat pedig a gyakori támadások ellen meg erősített. ²⁾

Az ipart illetőleg, (melyhez a kézművességet is soroljuk) igen sok utmutatást találunk a pajzs leírásában s már ebből magából is igen szép iparra következtethetünk. Mindjárt az előjén különféle szerszámokat találunk említve: XVIII. 468. és 470. a fuvókat (*γῦσαι*), továbbá 470. olvasztó kemenczét (*ζόιων*); 476. üllővasat (*ἄκμων*) tőkéjével *ἄκμοθετον*); 777: kalapácsot (*ψαστιηρ*) czipóvasat (*πυράργα*). Találunk különféle érczeket megnevezve u. m. 474—5 aranyat (*χρῦσος*), ezüstöt (*ἄργυρος*), rezet (*χαλκός*), cinkt (*κασσίτερος*); 564: acélt (*κίραρος*). Ebből láthatjuk, hogy az érc elég használatnak örvendett s a felomlított eszközökkel sokfélekép feldolgoztak úgy a legkülönfélébb támadó és védfegyverzetekre, mint kisebb-nagyobb mérvben fényűzési cikkekre, mint fákllyatartókra (Od. VII. 100.) kelyhek vagy serlegekre (II. X XIII. 741. II. VI. 220), az épületeknél ajtószárra, küszöbro, falak bevonására (Od. VII. Alcinous palotájában) stb. Érczeket mindenesetre, valamint egyéb cikkeket és műtermékeket is más tartományokból hoztak, (Od. XIV. 290. XV 416. II. VI. 190. stb), melyekkel részint ellenséges, részint barátságos uton megismerkedtek s azután hajóikat kiküldték a

¹⁾ Griech. Gesch. I. 124.

²⁾ Cantu Caesar. Világtört. ford. Szt. Istv. társ. II. 730.

különféle cikkekért. Mert, hogy hajóik voltak és a homéri költeményekből fényesen kimutatható. A boeotoknál szabály volt, hogy a mezőmunka bevégezése után hajón is keresetet üzzenek és a boeot Orchomenos valóságos tengeri kereskedő város volt. — Kereskedésök azonban csak cserélésből állott. Így olvassuk (Il. VII. 470 ss.), hogy a lemnsi Eumaeus bort küld az atriadához, melynek egy része a zsoldosok közt osztatik ki, és ezért cserébe más cikkeket kapnak.

Említve találjuk a pajzson a kézművesek körül 601. a fazekast (*κεραμείς*), másutt Il. VI. 315 említetnek ácsok (*τέκτονες*): V. 62. XIII. 391. XV. 411. XVI. 493. hajóépítők (szintén *τέκτων*); Il. VI. 244. a kőfaragó; Od. III. 432. az érczel dolgozó *χαλκείς* különféle szerszámaival; továbbá Od. XVII. 382. k. általában más kézművesek (*δημιουργοί*) különösen fával dolgozók (*τέκτων δοίρων*) stb. Mindent összevéve láthatjuk, hogy e kornak már elég kézművesei voltak, és a különféle ércvegyülékekkel készített fegyverekből, a ruházatokból, eszközökből (zászló, eke stb.) láthatjuk hogy ügyességök elég tért nyert volt, habár Hermann¹⁾ úgy véli, hogy lehetetlen, miszerint e gazdag ipar és kézművesség egészen idegenektől származott volna át: mégis tekintetbe véve, hogy még Aristoteles is azt mondá²⁾: *Ἡ δὲ βελτίστη πόλις ὅν ποιήσει βᾶναυσον πολίτην.*) A legjobban rendezett álladalomban a kézművesnek nem adatik polgári jog); továbbá azon körülményt hogy későbbben is pl. a szakácmesterség azon enajátságos feltétellel engedtetik meg, hogy mint Egyiptusban a fiúnak az atyja mesterségét kellett követni (Herod. VI. 60): arra kell következtetnünk, hogy azon tárgyakon kívül, melyek készítése a házi dolgokhoz tartozott pl. a ruhák, étkek készítése, — a többi kézművesek hihetőleg idegenek voltak. A görögök otthon főztek, szőttek, a gabonát is otthon kézimalmokban őrlék meg, mint ez Od. VII. 104 k., XX. 106.-ból kitünik. A homéri költeményekben az idegenek ügyessége különféle dolgokban többször dicsértetik: Priamos házában phoenici nők szőnek szőnyegeket, Eumaeus atyja Sidonból küld igen ügyes

¹⁾ K. F. Hermanns Kult. Gesch. der Griech. u. R. Dr. K. G. Schmidt 95.

²⁾ Arist. Polit. III. 5.

szolgáló nőt, az Il. IV. 141. v. ben a festéshez maeoni és kariai nők említetnek. Hogy az ércek ásása, a bányadolgok a görögöknel varázslásnak, erőfeletti munkának tartatott, ezt bizonyítja az is, hogy ezen munkákat többnyire bizonyos mondás homályba burkolták; így a küklopsok és belchinekrőli mondák, az aranygyapjuértri nagy expeditio stb. s a scholiasta Apollonius Rhodius I 1128-hoz az érccel dolgozókat egyenesen a varázslók közé sorolja¹⁾.

Mind ezek felett azonban legszebb és legteljesebb képét nyerhetjük a mezőgazdaságnak az achillesi pajzsról s látjuk ott mind a földmívelést, mind a barom- és juhtenyésztést, szőlőmívelést, és pedig többféle stadiumban. Ezeket a többi homéri költeményekből kiegészítve meggyőződhetünk, hogy azon kor munkásságának legvirágzóbb iránya volt a mezőgazdaság, mint ha csak Aristoteles azon mondása lebegett volna szemek előtt: Legjobb nép az mely földmíveléssel foglalkozik, *Βέλτιστος δῆμος ὁ γεωργικός ἔστιν.*²⁾

A földmívelésnél ott látjuk a szántókat (*ἀροτῆραι*) mint iparkodnak ekéikkel a barázda végére jutni (541—549); az aratókat éles sarlóikkal, utánok a kéveköttöket s köztük a munkásságon örvendő fejedelmet (550—557). — Szántásra a szarvasmarhák és öszvérek használtattak, de úgy látszik Homér az öszvéreket e munkára legalkalmasabbaknak találta, mert Il. X. 352. az öszvérekről (*ἡμίονος*) azt mondja: ezek jelesebbek az ökröknel az erős eke huzására a mély ugarszántásban, *αἷ γὰρ τε βοῶν προφειρότεραι εἰσιν Ἐλκόμεναι νεοῖο βαθείης πηκτὸν ἀροτρον.*

Ha az aratás leírását tekintjük azt a mostanihoz egészen hasonlóan találjuk. Eszköz a sarló (*δρεπάνη*), munkások az aratókon kívül a marokszedők (*παῖδες δραμεύοντες*), kik a maroksomókat (*δραμάματα*) nagyobb kötegekké ölbe szedve *ἐν ἀγροῖσιν φέροντες*, átadják a kéveköttöknek (*ἀμαλλοθετῆρες*). — Gabona négyféle említetik: Il. XIV. 123. buza (*πυρός*); Il. V. 196. árpa (*κριθή*), zab (*σίμη, ὄλυρα*), tönköly (*ζεαί*); azonkívül

¹⁾ Γοῦτες δὲ ἦσαν καὶ φαρμακεῖς, καὶ δημιουργοὶ σιδήρου λέγονται πρῶται καὶ μεταλλεῖς γενέσθαι.

²⁾ Arist. Polit. VI. 4.

hüvelyes votemények is II. XIII. 589): fekete ló (αἴμασι μλα-
ράχρως) és bagoly-borsó (ἐρέβινθοι). — A földet II. XXI. 257
kk. szerlnt öntözték és Od. XV I. 299. szerint trágyázták is
(κοπρήσονται).

Már a fennebbiekből következik, hogy a földmivelés mel-
lett a baromtenyésztésnek is nagy szerepet kellett játszania.
Azért mondatik a hét városról, melyeket Agamemnon Achilles-
nek felanjál (II. IX. 154). 'Ἐν δ' ἄρδρεσσι ναίονσι πολύρρητες, πα-
λαιοῦνται, hol jó modu juhász, és gulyás gazdák laknak. Továbbá
a pajzson említettnek szarvasmarhák csordái (ἀγέλη βοῶν ὄρσο-
κραιάων) az erősen bőgő bikával (ταῦρος) (573—577); — (529:)
juhnyáj (πώτα οἰων); (531:) hosszú lábú lovak (ἵπποι ἀερίποδες).
Ezekon kívül II. XI. 677. kk. említettnek sertések (σοῶν σαρβό-
σια), kecskék (αἰπόλια αἰγῶν), csikós kaneczák (ἵπποι θηλείαι és
πῶλοι) sok helyen mint II. XXIII. 265: öszvérek (ἡμίονος), s
ezeknek hazájául (II. II. 852.) Paphlagonia mondatik. A barmok
időjárás szerint fedett vagy fedetlen istállókban, aklokban tar-
tattak: így a pajzson is (589.) meg vannak különböztetve: az
istálló (σταθμός) kunyhó (κλισία) és fedettakol (κατηραφῆς σηκός).
Látjuk tehát hogy a baromtenyésztés igen széles körü volt.
Dús logelőkön tartottak úgy vonó, futó mint kisebb barmokat
is. Felimletendő itt még az eb is, mely nem csak mint házőr
II. XXIII. 173. Od XVII. 294.), hanem mint a pásztorok (ραμῆ-
ες) segéde, társa is szerepel (II. XVIII. 577).

A szőlőmivelés szintén már odatarozott azon kor gazda-
ságához s pedig egészen rendezett szőlőkertekben mivelték a
borágot. A pajzson látjuk egy ilyen dúsan termő szőlőkert ké-
pét (561. σταφυλήσι μέγα βρέθουσαι ἀλώην) fekete szőlőfürtökkel
(μέλαρες βυτρώες) diszelegve. A borág már ekkor nagyobbbrészt,
mint itt is láthatjuk (563), karókhöz (κάμαξ) vólt kötözve; rit-
kán futtatott el a fákon vagy néha csak támasz nélkül a földön
kúszott. Átalában a kertek elöinte csak is a szőlő és más gyü-
möles termesztésére voltak számítva; ilyen igen szép kert van
leírva az Od. VII. 112—131. későbbben kerültek a kertokbe más
növények is (II. XIV. 123: φυτῶν ὄρχατοι).

Azon kor emberei tehát, mint e mondottakból látjuk, leg-
inkább mezőgazdák voltak vagy mintegy Varró mondása sze-

rint¹⁾ : De antiquis illustrissimus quisque pastor erat. A barom-
teuyésztés még a népvándorlásokkal is összeférő gazdálkodás ;
ez tehát a legeredetibb foglalkozás volt, s mihelyt megállapod-
tak, a fekvő birtokok hasznát is élvezni akarván, a mezőgazda-
ság csakhamar virágzó lőn s a földmivelés a vallási körben is
oly mélyen összeforrt az erkölcsi és társadalmi érdekekkel,²⁾
hogy Demeter a földmivelés istene egyszermind a házasság és
törvényhozás istenként is tiszteltetett.

Malmosi Károly.

---

¹⁾ Varro R. R. II. 16.

²⁾ Hermann Griech. Privatalterthüm. I. 16.

A római történetirók.

(L. I. füz. 19. k. II.)

Naeviushoz mind időre mind működésre nézve legközelebb áll

Quintus Ennius.

Q. Ennius saját vallomása szerint született Rudiae-ben, Calabria városában C. Manicius Turinus és O. Valerius Falto consulságuk idejében 515 R. ó. u. = 239 k. e. (Varro apud Gell. XVII, 21; Cic. Brut. 18). Ő magát Messapusnak, az alsó-italiai főnök utódjának vallja, kit Vergil (Aen. VII. 691.) Ióidomitónak és Neptun fiának nevez, — „a kin a tűznek“.

Nem fog lángja sehogy s kit nem birt döntení fegyver.

Ennius részt vett mint római vitéz a második pún háborúban, mely alkalommal az öregebb Scipio Africanus, kit később egy költeményben dicsőített, barátságát nyeré meg magának; — megfordult Sardinia-ban, hol mint centurio Torquatus alatt szolgált; itt ismerkedett meg Catoval. Cato őt magával hozta Rómába, mit amannak Corn. Nepos nagyobb érdemül ró fel, mint ha bár mily nagy diadalt aratott volna Sardinia-ban (Vita Catonis c. 1). Később 565 (=189) elkísérte Aetoliába M. Fulvius Nobiliort, kinek fia őt a római polgárjoggal ajándékozta meg (Cic. pro Archia 9, Brut. 20), minek folytán 570 R. (=184 k. e.) év körül Rómában allandóan letelepedett. Az Aventinuson szegényen, de sorsával megelégedetten, csak egy szolganőtől környezve élt. „Ő mindkét terhet, mondja Cicero (de son. 5.) melyek legsúlyosabbaknak tartatnak, a szegénységet és az öregséget úgy viselé, hogy azok neki majdnem kedveseknek tetszének“. Rómában nyilvánosan és házában nyújtott oktatást a görög s latin nyelvben (Suet. de ill. gramm. 1.); a város leg-

előkelőbb emberei keresték társaságát: a Scipiók, M. Fulvius Nobilior és annak fia, sőt maga Cato is. Ez azonban őt mindig csak félgörögnek nézte, ki az idegen műveltséggel, melyet Rómában meghonosított, a római szellemre kártekonnyan hat. Enniusnak Scipio Nasicához való legbensőbb barátsági viszonyáról legjobb tanúságot tesz azon adoma, melyet Cicerónál olvassunk (de orat. II, 68): „Midőn egykor Nasica Enniust meglátogatni akará, a szolganő eltagadta ura houlótét. Nasica ezt magának megjegyze. Midőn tehát néhány nap mulva Ennius Nasicához jött és ajtaja előtt utánna kérdezősködött, kikiáltá emez, hogy nincs hon. Hogyan? mondá Ennius, nem ismerek e szavadra? Mire Nasica válaszola: Te pajkos, midőn a minap utánad kérdezősködtem, szolganődnök adtam hitelt, hogy nem vagy hon, és te nem akarsz nekem hinni?“ Hogy olyan férfiú mint Ennius széles tudományánál, önzéstelenségénél és becsületes, nyílt jelleménél fogva sok barátot szerezhetett magának csak természetcsnek fogjuk találni; saját jellemrajzát ő maga adja ezen szavakkal:

„Eo ego ingenio natus sum,
Aeque inimicitiam atque amicitiam in fronte proptam gero.
(Gell. XIX, 8.)

„Az természetem, hogy a szeretetett és a gyűlöletett egyaránt nyílt homlokomon láthatni“.

Ósrómai érzületét festik Phoenix című szomorujátékból fenumaradt következő versek:

„Sed virum virtute nova vivere animatum addecet
Fortiterque obnoxium vocare ad adversarios
Ea libertas est, qui pectus purum et firmum gestitat
Alias res obnoxiosae nocte in obscura latent.
(Gell. VII, 17.)

A bátor férfiúhoz illik, hatalmasan hatni a földön
És bátor lélekkel perbe idézni a bűnöst;
Szabad a férfi, kinek keblében tiszta és szilárd szív dobog.
Különben sötét éjben lappang a gonosz tett.“

Ő nem vala ellensége a bornak azért és szólhatott róla
Horatius (Epist. I, 19, 7.):

„Ennius ipse pater nunquam nisi potus ad arma
 Promiluit dicenda. „Ennius atyánk maga is csak mánorban
 fogott a csaták rajzához“.

Jóllehet őt a köszvény gyötré, azért még sem veszté el jó kedvét. Ez állapotáról ő maga enyelegve szól: „Nunquam poëtor, nisi podager (P r i s c. VIII. p. 829). „Csak akkor költök, ha a köszvény bánt“. Késő koráig munkás volt, minek bizony-sága, hogy saját vallomása szerint 67-ik évében fejezte be főművét az Annaleseket. Hetvenedik évében halt meg köszvényben O. Marcius Philippus és Cn. Servilius Caepio idejében 584 (=170 K. e.) Mondják, hogy Rudiaeban, szülővárosában temet-tetett el, és hogy képét a Scipiók a capeni kapn melletti családi sírboltban őseik képei közé állították föl, mint a ki úgy is szol-lemével azok tetteit dicsőíté. (Cic. Brut. 20 de sen. 5; Liv. XXXVIII, 56. Val. Max VIII, 14.) Síremlékét a következő fel-írat díszíté:

„Adspicite, o cives, senis Enni imaginis formam
 Illic vestrum panxit maxima facta patrum,
 Nemo me lacrumis decoret, neque funora fletu
 Faxit, Cur? Volito vivus per ora vicum.
 Szemetek polgárok csügjön ősz Ennius képen
 Ócsitek tetteit megörökíti dala.

Köny ne dicsőítsen, sírom ne érje a gyászdisz
 Mért? Örökön lebegek élve a nép ajakán“.

Ennius legkiválóbb képviselője a régiebb római irodalom-nak. Már fiatal korában elsajátítá magának a görög műveltséget, mely akkor a görög gyarmatvárosok által alsó Italiában el vala terjedve és majd a római táborokban majd Rómában társalog-ván a legkitünőbb férfiakkal, alkalma volt a római nyelvszólás-sal és Róma történetével megismerkedni.

Ennius volt az, ki a római szellemet görög formába öltöz-tető, és megszabá útját a római irodalomnak, melyet ez azontul követett. A saturnusi verset a hexameterrel cserélte fel; nagyobb gondot fordított a kifejezésre. A hexameter behozatala és alkal-mazása nem járt csokély nehézséggel, a monnyiben a hexame-ter nem könnyen alkalmazkodott a latin nyelv hangsúlyához, mint a trochaesüi vagy iambusi versmértékek, hanem a szóta-

gok mennyiségük szerinti mértékét igénylő, a minő a görög versekben uralkodik.

Ezen újítások által a latin költészet közelolbi viszonyba lépett a göröggel. A nyelv maga nemesebb és hajlékonyabb lőn, az alak darabosságával együtt elenyészott a tartalom kezdetleges szaggatottsága is, és helyt engede nemesebb izlésnek. Nem csoda, hogy a rómaiak Enniust mint irodalmuk teremőjét tisztelték. Varro a muzsák tanítványának nevezi és valamint a görögök előtt Homér, époly szent vala a rómaiak előtt Ennius. Erre céloznak Vitruvius szavai: „Itaque qui litterarum incunditatibus instructas habent mentes, non possunt non in suis pectoribus dedicatum habere sicuti deorum sic et Ennii poetæ simulacrum“. (Kik lélokben érzik a tudományok gyönyörét, kell hogy kobleikben Ennius szentelt képét viseljék valamint az istenekét“. (Vitr. IX, 3). Hasonlóan nyilatkozik Quintilian (X, 1, 88): „Ennium sicut sacros vetustate lucos adoremus, in quibus grandia et antiqua roborum non tantum habent speciem, quam religionem“. (Tiszteljük Enniust mint a régiség által megszentelt ligeteket, melyekben a hatalmas és régi tölgyfák nem annyira nagyszerűek, mint szentek.)

Ennius legnevezetesebb műve az *Annales*. Ezen mű nemzeties tartalmánál és új alakjánál fogva felkölté a kortársak figyelmét és bámulatát. Az utókor pedig tisztelé benne a valódi római érzületnek emlékét, annyira, hogy még Vergil Aeneise sem vala képes kiszorítani. Erre céloznak Martialis szavaj (V, 10, 7.):

„Ennius est lectus salvo tibi, Roma, Marone“.

(Olvastad Enniust Róma, bár léteze Máro).

Hadrian császár pedig többre becsülé Enniust Vergilnél (Spart. Hadr. 15.). Annalesei az iskolákban fejtegettettek, és a színházakban az úgynevezett Ennianisták által nemcsak Rómában, hanem a tartományokban is fololvastattak. Még Gelliusnak volt alkalma Puteoliben ily Ennianistát hallani (Gell. XVIII, 5.). Q. Vargunteius volt a hagyomány szerint első, ki ily folovasásokat nagyszámu hallgatók előtt rendezett (Suet. de illust. gramm. 2.). Így váltak Ennius Annalesei népkönyvvé, melyből a rómaiak régi hazai történelmüket tanulták ismerni és mint

Naeivius hőskölteménye úgy Ennius Annalesei is kútforrásul szolgáltak, melyből a későbbi annalisták és történetírók adataikat merítették. Az Annales lényege nem állott egyébből mint chronologiai felsorolásából a történeti eseményeknek; csak a költői alak, a hitregének és a mondának közbeszövése, természeti tünemények és helyek rajzai, a hasonlatok, a szereplő személyek szájába adott beszédek, miben leginkább Homéert utánozta, tették azokat költeménynyé.

Maga Ennius osztá be azokat 18 könyvre.

Mommsen (Röm. Geschichte p. 935) kemény ítéletet mond Ennius ezen műve fölött, midőn ezt írja: „Egészben véve az évkönyvek Enniusnak legelhibázottabb műve. A terv egy új Iliast készíteni, önmagát itéli el. Ennius volt az, ki ezen költeményével epos és történelemből összealkotott szörnyképletet hozott be legelőször az irodalomba, mely abban azóta kísértetképfölföltünik“.

Dacára ezen kemény ítéletnek kénytelen Mommsen, ki úgy látszik, nézeteiben és bírálataiban túlszigorú, bevallani (u. ott.): „Azt azonban tagadni nem lehet, hogy e költeménynek eredménye volt“.

Lássuk ezen évkönyvek tartalmát:

Ennius is a költők szokása szerint a múzsák segítségül hívásával kezdi művét:

„Musae, quae pedibus magnum pulsatis Olympum
(Varro d. L. L. VII, 10);

Múzsák, kik lábaikkal tapossák a magas Olympust“.

„Musae quas memorant Casmenas esse Latini;“

„Muzsák, kiket Casmenáknak hívnak a latinok“.

Erre álmát mondja el: A Parnassuson találja magát. Lelke, mely Homérből előbb egy pávába, utóbb belé költözött át, készíti őt a római hősök dicső tetteinek megéneklésére. Sejti, hogy költeményei elterjednek a népek közt:

„Latos per populus terrasque poemata nostra Clara cluebunt.“ (Prob. p. 1401.)

„Költeményem dicsősége elterjed a népek és országok közt“.

Az elbeszélés kezdetét képezi Trója pusztulása:

„Cum veter occubuit Priamus sub Marte Pelasgo“ (P r i s c. III, p. 607.)

„Midőn az ősz Priamus kimult pelasg fegyver alatt“. — Aeneas elhagyja hazáját Anchisessel:

„Doctusquo Anchisa Venus quem pulherrima dium
Fata docet fari, divinum ut pectus haberet“ (P r o b. in Verg. Ecl. VI, 31.)

„A böles Anchisessel, kit Venus, az istenek legszebbike jövendülésre tanita, hogy keble isteni legyen“; — és Itáliába érkezik:

„Est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant
Quam prisci casci populi tenuere Latini“ (M a c r o b. Sat. VI, 1.)

„Van egy hely, melyet a halandók Hesperianak neveztek, melyet a hajdani ős latin népek laktak“.

Alba királya fogadja őt. A trójaiak és latinok egy néppé egyesülnek. Aeneas meghal; szellome megjelenik Ilia leányának álmában és megjósolja jövendő sorsát. A leány elbeszéli álmát nénjének, Eurydicének.

„Excita cum tremulis anus attulit artibus lumen,
Talia tum memorat lacrimans, exterrita somno:
Eurydica prognata, pater quam noster amavit,
Vires vitaeque corpus meum nunc deserit omne.

5. Nam me viuis homo pulcher per amoena salicta
Et ripas raptare locosque novos: ita sola
Postilla, germana soror, errare videbar
Tardaue vestigare et quaerere te neque posso
Corde capessere: semita nulla pedem stabilibat.
10. Exin compellare pater me voce videtur
His verbis: „O gnata, tibi sunt ante ferendae
Aerumnae, post ex fluvio fortuna rosistet“
Haec ecfatus pater, germana, repente recessit
Nec sese dedit in conspectum corde cupitus:
15. Quamquam multa manus ad coeli caerulea templa
Tondebam lacrimans et blanda voce vocabam,
Vix aegro quum corde meo me somnus reliquit.“

„Midőn a felköltött aggnő mécset hozott remegő kézzel, e szavakat rebegé sirva felriasztva az álomképtől: Eurydice né-
uón, kit atyánk szeretett; erő és élet elhagyja egész testemet.
Mert úgy tetszett, mintha egy deli férfi magával ragadna kies
füzesen és partokon és ismeretlen virányon át: így tévelygék,
testvér, egyodul és csak habozva követém a nyomot, keresvén
téged, de nem szoríthatalak szívemhez: az ösvényen nem halad-
tak biztosan lépteim.

Erre úgy rémlett, mintha hallanám atyám következő sza-
vait; „Oh leányom, előbb sok baj éreud téged, azután üdvöd a
folyamból támad“. Ezeket mondá atyám, oh nővér, és rögtön el-
tűnt s vágyó szemem nem pillanthatá őt meg, bár sokszor eme-
lém kezem az ég kékcs boltozatához könyezve és nyájas szóval
hívám, ép most ébredék fájdalmas szívvel.“

(Cic. de divin. I, 20.)

A vesta-szűz Ilia titkon egybekél Marssal.

Ikergyermekoi Amuliusnak az albaniai királynak paran-
csára a vadak prédájául tétetnek ki, azonban egy farkasbűstény
által tápláltatnak, míg Faustulus, a pásztor, megleli őket;
pásztorokként nevelkednek föl. Egy civaj alkalmával a király
pásztoraival Remus elfogatik és Amulius elé vezetetik. Fau-
stulus feltárja Romulus előtt az ő és testvére eredetét; ez meg-
szabadítja Remust és Amuliusnak tudtára adja kilétét. A test-
vérek azon a helyen, melyen kitéve voltak, várost alapítanak.

„Curantes magna cum cura tum cupientes
Regni dant operam simul auspicio augurioque.
Hinc Remus auspiciis se devovet atque secundam
Solutus avom servat. At Romulus pulcer in alto

5. Quacrit in Aventino, servat genus altivolantum.
Cortabant urbem Romam Remoramus vocarent,
Omnibus cura viris uter esset induperator.
Exspectant veluti, consul quum mittere signum
Vult, omnes avidi spectant ad carceris oras,
10. Quam mox emittat pictis e faucibus currus:
Sic exspectabat populus atque ora tenebat
Rebus, utri magni victoria sit data regni.

Interea sol albus recessit in infora noctis.
Exin candida se radiis dotit icta foras lux.

15. Et simul ex alto longo pulcorima praepes
Lacva volavit avis: simul aureus exoritur sol.
Codunt de coelo ter quatuor corpora sancta
Avium, praepetibus sese pulcrisquo locis dant.
Conspicit inde sibi data Romulus esse priora,
20. Auspicio regni stabilita scamna solumque.“

„Gondtöljes szívvvel epedve az uralom után, Keresik a jelleket és madárjóslatot. Itt Remus a szent szemlére adja magát és egyedül kémleli az üdvhozó madarat; de az aventini magas dombon fürkészk a dicső Romulus és kémkedik a magasan repülő madarak után. Ők ugyanis viszálykodának vajjon a várost a Romának vagy Remának nevezzék-e? A férfiak lelkét megszállá a gond, ki lenne közülök az úr.

Mint midőn a consul jelt adni készül és mindenki szeme kíváncsian a korlátra mereszti, mikor ereszti ki majd a tarkaszintű ajtókból a kocikat! épúgy vára felszűlten a nép a törté-
nendőket némán hallgatva, ki nyeri majd el győzedelmeskedve a nagy uralmat.

De mélyen merüle ezalatt a nap az éj sötétségébe és ismét felmerüle a sugarak visszaverődött halvány világa, a midőn szerencsét hirdetve balra a magasból elérepüle a legfényesebb madár; de midőn az arany nap kikelt, leszáll az égből háromszor négy szent darab madár és siet a kedvező szerencsés térhez. Innen látja Romulus, hogy neki elsőség adatik és a kedvező jel által uralmának széke és helye megerősítettik.“

(Cic. de divin. I. 48.)

Romulus építi a várost a Palatinuson és árokkal keríti.
Remus átugorja azt, mire őt Remulus megöli;

„Nec pol homo quisquam facet impune animatus
Hoc nisi tu; nam mi calido das sanguine poenas.“

„Ezt Istenemre egy ember sem fogja tenni büntetlenül, a mit te tettél, mert te ezért meleg véreddel lakolsz.“

(Macrob. VI. I.)

Most leírja, miként raboltattak el a sabinai nők. A caecianaiak megkezdik a háborút, de legyőzetnek. Romulus templomot szentel Jupiter Feretrius tiszteletére. Szövetség vet véget a sabinokkali háborúnak, melynek nyomán Titus Tatius és a sabinok Rómába vésztetnek föl. Romulus eltűnése fürgeteg alkalmával. A rómaiak siratják királyukat:

„Pectora dura tenet desiderium — simul inter
Sese sic memorant: O Romule, Romule dic,
Qualem te patriae custodem di genuerunt!
O pater, o genitor, o sanguon dis oriendum!
Tu produxisti nos intra luminis oras.“

„A vad kebleket vágy szállja meg és így szólnak egymáshoz: Oh Romulus, isteni Romulus, a hazának mily védőül nemzének téged az istenek; Oh atyánk, oh nemzünk, oh i teni vérnek sarjadéka! Te vezetél bennünket a világosság országába“.

(Cic. de rep. I, 41.)

„Romulus in coelo cun dis genitalibus aevum degit.“

„Romulus ezentul a teremtő istenekkel éli napjait.“

(Serv. in Aen. VI. 764.)

A költő főhása Romulushoz és nejéhez Hersiliához, kik Quirinus és Hora név alatt isteni tisztelettel illettettek, képező valószínűleg az I. könyv végét.

„[Teque] Quirine pater, veneror; Horamque Quirino;“

Dicső ég nékod Quirinus atya és Horának, Quirinus nejének.“

(Non. Hora.)

A második könyv kezdetét képezi Numa királylyá választatásának története és a harmadik könyvben bekecszetetik a királyok történelme. — A negyedik könyvben foglaltatik a római történelemnek folytatása egészen a gallok elvonulásáig Rómából.

Az ötödik könyv főtartalmát képezék a samnitokkali háborúk. Decius Mus hősi halálára vonatkoztatják a tudósok a következő töredéket:

„Divi, hoc audite parumper,
Ut pro Romano populo prognariter armis
Certando prudens animam de corpore mitto.“

Et tum, sicut equus, qui de praecipibus factus
Vincla suis magnis animis abrupit et inde
Fert seso campi per caerula laetaque prata
Celso pectore, saepe jubam quassat simul altam
Spiritus ex anima calida spumas agit albas.

(Macrob. VI. 3.)

Iniicit irritatus, tenet occasus, iuvat res.“

(Fest.)

„Istenim hallgassatok meg rövid ideig mily öntudattal
vagyok kész harcra kelve lelkemet testemből kilehelni a római
népért. — És erre, mint a mén, mely az akolnál jól ápolva
széttöri a féket szilaj kedvében és lefelé rohan a síkság zöldelő
és kies virágain, magasan tartva mellét és rázva a lecsüngő
sörényét liheg és tüzes leheletével a fehérlő tajtékot szórja: —
Igy tör elő dühében, elesik, megmenti a hazát.“

A hatodik könyvben a Pyrrhussali háborút ecseteli. A
bevezetésben előkészíti az olvasót ezen harc nagyságára:

„Quis potis igentis oras evolvere belli?“

„Ki képes leírni az iszonyú háború színhelyét?“

(Quinct. VI. 3. 86.)

Az istenek tanácsa együtt van. Csak nehezen engedti
Jupiter, hogy Pyrrhus változó hadi szerencse után végre le-
győzcssek; mert

„Navus repertus homo, Graio patre, Graius homo, rex

(Fest.)

Nomine Burrus, uti memorant, e stirpe supremo“

(Non. stirps.)

„Létezett akkor derek görög férfiú, kinek atyja Graus
Burrus névvel, a mint mondják Jupiter szülöttje.“

Apollo kétértelmű felelete:

„Aio, te, Aeacida, Romanos vincere posso“

(Cic. de divin. II, 56.)

rábirja őt a rómaiakkal háborúra:

„Quam semper fuit stolidum genus Aeacidarum
Bellipotentis sunt magis quam sapientipotentis.“

„Mint volt mindig ostoba az Aeacidák nemzetsége,
harcban hatalmasabb mint megfontolásban“.

A tarentumiak által segítségre hivatva, kiköt Pyrrhus Italiában és legyőzi a rómaikat Heracleánál. Csata után megégeteti az elesett harcosok holt testeit. A fát a máglyához összehordják:

„Incedunt arbusta per alta, securibus caedunt,
Percellunt magnas quercus, exciditur ilex,
Fraxinus frangitur atque abies consternitur alta,
Pinus proceras pervertunt; omne sonabat
Arbustum fremitu silvae frondosae.“ (M a r c. VI, 2.)

Sűrű erdőkön hatolnak át, fejszékkel döntenek,
és leterítik földre a hatalmas tölgyet, dül a cser
esik a köris és lezuhan a hatalmas jegenye,
az óriás fenyőfát is ledöntik és a robajtól viszhangzik a
lombozatos erdőnek környéke“.

Ezen győzelem után szentel Pyrrhus következő feliratot a tarentumi Jupiter templomában :

„Qui antehac invicti fuerunt, pater optime Olympi
Hos et ego in pugna vici victusque sum ab isdem.“
(O r o s. IV, 1.)

„Kik azelőtt győzhetetlenek valának, óh hatalmas ura az égnek, azokat legyőztem én is a harcban, s általuk legyőztem én is.“

A rómaiak Fabricius Luscinus consult küldik Pyrrhushoz, hogy a foglyokat kiváltsa. A király következőleg válaszol:

„Nec mi aurum posco nec mi precium dederitis
Nec cauponantes bellum, sed belligerantes,
Ferro, non auro vitam cernamus utriusque.
Vosne velit an me regnare hera quidve ferat Fors,
Quorum virtuti belli fortuna pepercit,
Eorundem me libertati parcere certum est.
Dono ducite doque volentibus cum magnis dis.“
(C i c. off. I. 12, 38.)

„Töbleték nem kell nekem arany sem haszontalan váltság,
mert no n silány nyereség a harcnak célja; harcban fegyverrel,
ne pedig aranynyal döntsük el életünk sorsát. Vitéséggel tün-

teszik ki, vajjon a hatalmas sors azt akarja, hogy én vagy ti
leljátok az uralmat. De halljad még ezen szó: Kiket a bátor
harcban a hadi szerencse megkimélt, biztos lehetsz, hogy éltü-
ket megkimélve szabadságukat is visszaadom nekik. Vedd azo-
kát ajándékkul és adományul az istenek akaratja szerint“.

Pyrrhus erre Cineast küldi Romában, hogy békeajánla-
tokat togyen. A tanács hajlandó volt erre, de Appius Claudius
ellenzi azt mondván:

„Quo vobis mentes, rectae quae stare solebant
Autobac, dementes sese flexere vias?“

„Hová lett eszetek, mely eddig ép és helyes vala, mily utra
tért esztolonságában?“

(Cic. de sen. 6, 16.)

Appius győzedelmeskedik és a háborúnak folytatása el-
határoztatik:

„Orator sine pace redit regique refert rom.“

(Varro d. C. L. VII.)

„Béke nélkül tér vissza a szónok s közli a királylyal a
dolgot“.

Manius Curius Deutatus consul idejében:

„Quem nemo ferro potuit superare nec auro“.

(Cic. de rep. III, 3, 6.)

„Kit sem arannyal sem vassal soha le nem győzhete senki.“
A háború Beneventum mellett vívott döntő ütközettel fe-
jeztetik be.

„Ast animo superant atque aspera prima volucra
belli desperant“.

(Schol. Veron. in Verg. Aen. V, 473)

„De győzelmet arat bátor lelkük nem is gondol a kemény
sebekkel minapi csatákból“.

A hetedik könyben loirja az első pün háborút.

A nyolcadik és kilencedik könyvnek tárgya a második
pün háború. A háborúnak okait omlíttetnek és:

„Postquam discordia taetra

Belli ferratos postes postasque refregit“

(Hor. Sat. I, 4, 60; Serv. in Verg. Aen. VII, 622)

„És miután a gyászos viszály a háború vas ragaszait és kapuit feltörte“ —

maguk a harcok vették kezdetüket.

Itt eseteli Ennius Propertius tanúsága szerint (III, 2.) :

„Victricesque moras Fabii pugnamque sinistram
Hannibalemque Lares Romanae sede fugantes“ —

„Fabius győzedelmeskedő késedelmezését, a Cannae melletti vereséget, mint hallgatták meg az Istenek a kegyeletes imát, miként üzték el a rómaiak házi istenei! Hannibált a rómaiak tüzhelyéről“.

Ezen könyvben dicsőítette Ennius, mint Cicero mondja (pro Arch. 9.) Fabius Cunctator, kiről mondja:

„Unus homo nobis cunctando restituit rem :

Noenum rumores ponebat ante salutem.

Ergo postque magisque viri nunc gloria clarot“

(Cic. de off. I, 24.)

„Egyedül egy férfi állítá vissza országunkat késedelmezése által, nem ügyelt a nép haszontalan mende mondájára, kedvesebb levén előtte a haza üdve; azért is tündöklük a férfiú dicsősége minél tovább annál dicsőbben“; — továbbá Marcellust és mindenek fölött Scipiot.

A 10-ik könyvben elbeszéli a költő a macedoniai háború történetét, melyet a római nép Philippus ellen viselt. E háború leírásánál ismét segítségül hívja fel a múzsákat:

„Insece Musa, manu Romanorum induperator

Quod quisque in bello gessit cum rege Philippo.“

(Gell. XVIII, 9.)

„Múze! a római hősök tetteit beszéld el, melyeket kiki haroban Fülöp királylyal véghez vitt.“

A könyv végét képezi a Cynocphalaenél vívott csata.

A 11-ik és 12-ik könyvnek tartalma: a békekötés Fülöppel, az isthmiai játékok ünnepélyének leírása; ez alkalommal hirdettetett ki a függetlenség és szabadság a görögöknek. A gallok és ligurok elleni harcok. Cato tevékenysége Rómában és győzelmei a hispánok fölött.

A 13-ik könyvben elő vannak adva az Antiochus elleni ázsiai hadjáratnak okai és az ehhez való előkészületek. A 14-ik

könyv magának ezen háborúnak leírását foglalja magában. Némely töredéket a myonnesusi tengeri ütközetre vonatkoztatnak a tudósok. Aemilius Regillus, a fővezér vezeti a hajóhadat

„Vorrunt extemplo placidum mare marmore flavo
Caeruloum spumat sale conferta rate pulsum.

(Gell. II, 26.)

Labitur uncta carina: volat super impetus undas.“

(Maer. Sat. VI. 1.)

„Sárgás tenger színét nyugton hasítja a gálya,
Felbugyog a kékű tenger hajók összetolulván
Száll vizmosta hajó s repül a felvert habok árján.“

Az ellenséges hajóhad is megjelenik:

„Cum procul adspiciunt hostos accedere ventis
Navibus velivolis“.

(Maer. Sat. VI, 5.)

„Távolról a midőn látták közeledni az ellent
Széltől duzzasztotta vitorlás fűrge hajókon“.

A csata kezdődik, és a csatazajtól:

„Litora lata sonant“ (Prisc. X, 863.)

„Messze viszhangzik a part“

A könyv végét képezi a döntő csatának leírása Magnesiánál, mely egyszorsmind a háborúnak véget vett. A római fővezér így buzdítja katonáit a csatára:

„Nunc est ille dies, cum gloria maxuma sese
nobis ostendat, sive vivimus, sive morimur“.

(Prisc. X. p. 880.)

Ime a nap, mely reánk a dicsőség nagyszerű fényét árasztja élve vagy halva.“

A seregek egymás ellen vonulnak:

„Horrescit telis exercitus asper utrimque“

(Maer. VI, 4.)

„Hemzseg fegyverben nagy bősé sereg állva itt szemben.“

A rómaiak győzedelmeskednek és Antiochus siratja vesztett hatalmát:

„Infit: O cives, quae me fortuna ferocem
Contudit, indigno bello confecit acerbo.“

(Prisc. X. p. 891.)

„Igy kezdé : Mily sors polgárim semmisíté meg
A dőlőfőst s keserű harcban megtörte erőmet.“

A 15-ik könyvben, mely M. Fulvius Nobiliornak volt ajánlva, értekezik a költő az Aetoliában végbevitt hadi tettekről. Fulvius logyőzé az aetolokat több csatában, melyekben maga a költő is részt vett, (Cic. Brut. 20.) míg végre őket Ambraciában körülzárván megadásra kényszeríti. Az Ambracia körüli csatára vonatkozik ezen töredék :

„Occumbunt multi letum ferroque lapique
Aut intra muros aut extra praecipue casu.“

(Prisc. VI. p. 725.)

„Számosan rognak le halva vas és kő által elejtve
Kőfalon kívül és belül véstetjes csapástól,“

A 16-ik könyvben dicsőíti a költő barátját T. Caccilius Dentert és annak fivérét (Plin. hist. not. VII. 101.) Továbbá említi a rómaiak tetteit a ligurok és celtiberek ellen.

A 17-ik könyvben folytatólag írja le a celtiberek elleni harcot M. Fulvius Flaccus alatt. Ezt követi M. Lepidusnak dicsőítése, ki tagtársával M. Fulviussal, kinek legelkeseredettebb ellensége vala a táborban, azon a napon, melyen censorrá megválasztatott, ismét kibékült, hogy a mint mondá, a censori hivatal tisztjét egyetértésben teljesíthessék. (Cic. de prov. cons. 11.) A celtiberek elleni csatának képét adják ezen vorsek :

„It eques et plausu cava conculit űngula terram

(Macr. VI. 1.)

Concurrunt, veluti venti cum spiritus austri
Imbricitor aquiloque suo cum flamine contra
Indu mari magno fluctus extollere certant.“

(Macr. VI. 2.)

„A lovasság űget s a paták dobogásától megrendül a föld ;
égbe emelkedik a mindenűnne felhangzó zaj. Összezsapnak,
mint midőn az esőthozó déli szellő lengése az éjszaki szél rohamos fuvalmával találkozik, a nyílt tengeren a habokat vetekedve fűlkorbácsolván.

A 18-ik könyvvel, melyben a költő az istriaiak elleni hadjáratot írja le, borekesztetik a római történelem. A római tábornok

Coelius katonai tribunai hősiesen védelmezé, mely közbeszótt elbeszélés még részben fennmaradt:

„Undique conveniunt velut imber tela tribuno
Configunt parmam, tinnit hastilibus umbo,
Aerato sonitu galeae, sed nec pote quisquam
Undique nitendo corpus discerpere ferro.
Semper obundantes hastas frangitque quatitque
Totum sudor habet corpus multumque laborat
Nec respirandi fit copia, praepete ferro
Histri tela manu iacentes sollicitabant.“

„Mintegy záporoső körülzuga a nyíl sokasága a tribunt; átlýukatva megcsendül lövedéktől a domború paizs és az ércvel fedett sisak. De bármennyire igyekezzenek, senki sem képes megszobzeni testét vassal. Szüntelen tördesi és rázza le magáról a számtalan dárdát.

Izzadság lepi el testét, hatalmas munkában üdülésre nincs ideje, mert gyors vassal és kézből hajított nyillakkal zaklatják az istriaiak“.

Hösköltevénye végén magáról szól Ennius, hogy Messapiában Rudiaeban született és Fulvius által a római polgárjoggal ajándékozott meg:

„Nos sumus Romani qui fuimus ante Rudini“.

(Cic. de orat. III. 42.)

„Római vagyok, ki azelőtt Rudiaei valék,“ továbbá, hogy 67 éves korában készítette ezen költeményét; jelenleg pedig bággyadtnak érzi magát és nyugalom után kívánczik:

„Sicut fortis equus, spatium qui saepe supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit.“

(Cic. de sen. 5, 14.)

„Mint a tüzes mén, mely gyakran a döntő versenyben nyere az olympiai jutalmat, most pihen: az aggkor rabja“.

Bartal A.

Közlemények a görög dalköltészet történetéből.

Terpander, Alcman, Stesichorus.

II. Terpander és kora.

Az első melicai költő, kinék neve s működése legalább némi részben, történeti adatok által biztosítva van: Terpander. A carnea ünnepén, melylyel a 26-ik ol. óta dalversenyek voltak egybekötve, ő nyerte az első győzelmet, s működése, mely mint látni fogjuk, leginkább a zenére terjedt ki, és hirtel a lacedaemoniak közt ez eseménynyel kezdődik. ⁶⁷⁾ Születéshelye bizonytalan; legvalószínűbb, hogy Antissa lesbosi városból származik, ⁶⁸⁾ hol a monda szerint a dalnok Orpheus feje volt eltemetve, s hol régi időkől fogva nagy tiszteletben állott a költészet és dal. Innen vándorolt át Görögországba, hogy azt hazája zenészeti termékeivel megismertesse; négyszer győzött a pythoi versenyekben, ⁶⁹⁾ s állandóan megtelepedvén Spartában, oly hirre vergődött művésze és tekintélye, hogy egy lázongás alkalmával neki sikerült a békét a polgárok közt helyreállítani, ⁷⁰⁾ ujtásai és találmányai pedig a zene terén korszakot

---

⁶⁷⁾ Iskolája a lesbosi Periclitusig szakadatlanul fentartotta hírét. V. ö. Plutarch de musica c. 6.

⁶⁸⁾ Svidas Terp. írja: „Ἐρπανδρος Ἀρναῖος ἢ Λέσβιος ἀπ' Ἀντίσσης ἢ Κυμαῖος, οἱ δὲ καὶ ἀπόγονον Ἡσιόδου ἀνέγραψαν, οἱ δ' Ὀμήρου, Βοίου λέγοντες αὐτὸν τοῦ Φωκίως τοῦ Ἐδρυφάντος τοῦ Ὀμήρου.” E mesés származtatás kétségszerűen nagy hírének következménye.

⁶⁹⁾ Plut. de mus. c. 4. Azon körülmény, hogy a 47. ol. előtt, tehát Terpander idejében, nem mint ez után, minden negyedik, hanem csak minden nyolcadik évben tartattak versenyek, nem ingatja meg ez adat hitelességét. V. ö. Müller Dorier II, 320 k. l.

⁷⁰⁾ Plut. de mus. 42. a tekintélyről emlékeztetvén, melyet a γενναῖα μουσική élvez rendezett polgárzatokba, így folytatja: „Ἐρπανδρον δ' ἄν τις παραλάβοι, τὸν τὴν γενομένην ποτὲ παρὰ Λακεδαιμονίοις στάσιν καταλύσαντα.”

alkottak. Működése idejére vonatkozólag már a legrégibb irodalomtörténészek, Heraclides, Glaucus, Aristoxenus, kiknek műveiből hoz kivonatokat Plutarch „Περὶ μουσικῆς“ a zene történetére fontos értekezésében, ⁷¹⁾ ellentmondó adatokat közölnök, s főleg a régi költők és művészek időbeli sorrendjében mutatnak eltéréseket, nem is említve azon általánosan elfogadott szokást, hogy az egyes hangszerek és játékok eredetét istenekre vagy mondai személyekre vitték vissza, mert ebben az ünnepi krónikák — ἀναγχαφαί — példáját követték, melyeknek alapítói, hogy az ünnepek nagy fontosságát s régi hírét emeljék, a rendes feljegyzést megelőző korra nézve nagyhirű, meséskoru dalnokok neveivel kezdik meg a jegyzéket, mint p. a sicyoni krónika Amphion, Linos, Pieros, Philammonnal. ⁷²⁾ Ebből önkényt következik, hogy a mennyiben a régi írók tudósításai a krónikák történeti idejében feljegyzett adatokból merítvék, hitelt érdemelnök, s így nem fogunk tévedni, ha Terpander működését a fentidézett adatok, s a Marmor Parium jegyzése nyomán, mely szerint a 33. ol. 3-dik évében lépett fel új zeneelméletével, írott hangjegyekkel stb., — a 25. és 35. ol. közti időbe helyezzük. ⁷³⁾ Hogy Archilochusnál korábban élt, azt Glaucusnak „Περὶ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν τε καὶ μουσικῶν“ műve nyomán Plutarch állítja, ⁷⁴⁾ hogy annak egészen új rhythmikai találmánya és iránya nem, vagy csak kevéssé folyt be Terpander művészetére, az azt bizonyítja, hogy vagy nem ismerte, vagy nem találta egészben saját irányával összeférőnek s ennek folytán mellőzte.

Terpander rendszere a héthúrú *κίθαρις*-on, a heptachordon alapult. A legrégibb görög zenében csak a tetrachord volt is-

⁷¹⁾ Westphal R. érdemes kiadásában „Plutarch über die Musik. 1866.“ kimutatja helyenkint a forrásokat, melyekből P. művecskjét merítette, úgy hogy a 44 fejezet közül (Wittenbach felosztása) csak 14 származik magától Plutarchtól, a többi, és pedig épen azok, melyek legtöbb adatot tartalmaznak a régi zenére vonatkozólag, régibb művekből vannak, legtöbbnyire szó szerint átvéve. L. az id. munka 19. k. II.

⁷²⁾ Plut. de mus. c. 3.

⁷³⁾ L. F. Hermann Ant. Lacon. p. 72 s a 20. olympias elé teszi.

⁷⁴⁾ De mus. 4.

meretes, ⁷⁵⁾ melyet maga Terpander is használt még p. a *λύρα*: *τετραχόρδης*-ban; ⁷⁶⁾ de ő már lelt heptachordot is, s ha ennek megtalálása neki tulajdonittatik, ⁷⁷⁾ ez csak azon változtatásra vonatkozik, melyet ő eszközölt. Képzeljük az egész nyolcadot, a hangok szokott nevezeteivel együtt ilyformán:

e	f	g	a	b	c	d	e
—	—	—	—	—	—	—	—
ὑπέρι	παραπέρι	λιγανός	μέση	παραμέση	τριή	παρατριή	νήτη

akkor a négy első hang a régi tetrachordot képviseli, az egész sor a későbbi octachordot, mely tehát csak két tetrachord összeköttetéséből alakult. Aristoteles világosan mondja, hogy létezett egy heptachord régenten (erre illik az *a* megnevezése *μέση*-nek), melyből Terpander a *c*-t kiküszöbölt, a magas *e*-t illesztvén hozzá. ⁷⁸⁾ Az általa föltalált heptachord, mely később általánosan elfogadtatott, egy nyolcadra terjedt, melyből a *τριή* hiányzott, tehát *διὰ πασῶν* vagy egy egész nyolczadfogás kiterjedését nyerte, melyben a két szélső hang oly viszonyban állott egymáshoz, mint egy a kettőhöz, mi ezontul alaphangegye-

⁷⁵⁾ Boeth. I, 20; Macrob. Sat. I, 19.

⁷⁶⁾ Pollux 4, 66; Plut. de mus. 4.

⁷⁷⁾ Suidas *Ἑρκ.* írja: „Πρώτος ἔ' χορδῶν ἐποίησε τὴν λύραν.“
 Strabo XIII, 618: „Τέρπανδρον δὲ τῆς μουσικῆς τεχνίτην γεγονέναι φαίνε... τὸν πρῶτον ἀντὶ τῆς τετραχόρδου λύρας ἐπταχόρδῳ χρησάμενον.“

⁷⁸⁾ Aristot. Probl. 19, 32: „ἐπτά ἦσαν αἱ χορδαὶ τὸ ἀρχαῖον εἰς ἐξελῶν τὴν τρίτην Τέρπανδρος τὴν νῆτην παρέθηκε.“ V. ö. Arist. Probl. 19, 7 és az egész tárgyrol: Rossbach u. Westphal *Metrik der Griechen* 2. Aufl. I köt. 294 k. ll., ki Nicom. Mus. p. 14 nyomán azt állítja, hogy még egy heptachord volt használatban Terpander előtt; a két heptachord szerinte *e* hangokból állott:

I hept:	e	f	g	a	b	c	d
II hept:	e	f	g	a	b	c	d
—	—	—	—	—	—	—	—
ὑπέρι	παραπέρι	λιγανός	μέση	τριή	παρατριή	νήτη	

zésnek ismértetett ol, ⁷⁹⁾ az egyes hangközök és fogások szabályoztattak és megállapítottak, egy szóval a zeneeladás a heptachordra alapítva, művészi rendszeresítést nyert, a nélkül azonban, hogy a régi görög zenét jellemző komoly méltóság legkisebb csorbat is szenvedett volna, sőt épen ez az, mi a későbbiek előtt mindig magasztalás és utánzásra serkentés tárgya volt. ⁸⁰⁾ Mindaz, mit Plutarch régi források alapján Terpander találmányaként sorol föl, a zenére vonatkozik: „Οἱ γὰρ ιστορήσαντες τὰ τοιαῦτα Τερπάνδρῳ μὲν τὴν τε δάριον νῆτην προσετίθεισαν οὐ χρησαμένων αὐτῆ τῶν ἔμπροσθεν κατὰ τὸ μέλος, καὶ τὸν μισολύδιον δὲ τόνον ὄλον προσεξενηῆσθαι λέγεται, καὶ τὸν τῆς ὀρθίου μιλωδίας τρόπον τὸν κατὰ τοῖς ὀρθίους, πρὸς (τε) τῷ ὀρθίῳ (καὶ τὸν) σημαντὴν τροχαίον. ἔτι δὲ, καθάπερ Πίνδαρός φησι, καὶ τῶν σκολιωτῶν μιλῶν Τέρπανδρος ἐνρετῆς ἦν.“ ⁸¹⁾

Még fontosabbá vált a zenére nézve Terpander működése az által, hogy a zenészet terén tett vívmányokat állandósította, ő lévén a hangjegyzés föltalálója. ⁸²⁾ Hangjegyei azonban később, Pythagoras idejében másokkal cseréltettek fel, valamint egész rendszere is; az, a melyről hézagoss tudomásunk van, Aristoxenustól származik.

Terpander tevékenysége természet szerint oda irányult, hogy rendszerét a görög zenére alkalmazza, ezt a szerint alkossa vagy átadomítsa. Forrásaink azt mondják, hogy a citharához irt *vóμος*-okat, ⁸³⁾ vagy hogy azoknak nevet adott és meghatározott alakot, mely azontul változatlanul megmaradt.

⁷⁹⁾ L. bővebben Müller-Donaldson Görög irodalomtörténet Récsy ford. I köt. 176 k. 11.

⁸⁰⁾ L. Plut. de mus. c. 32. 37. 42.

⁸¹⁾ Plut. de mus. c. 28. „Azok ugyanis, kik e tárgyakról irtak, Terpandernek tulajdoníták a dór νῆτη föltalálását, melyet előtte nem használtak a dallamhoz; bosszélik továbbá, hogy az egész myxolyd hangnemet ő találta föl, valamint az orthiosdallam azon fáját, mely orthiosokból áll, s az orthioshoz hasonlólag a trochaeus somantust is. Terpander azon fölüli, mint Pindar mondja, a skolion-dalok föltalálója volt.“ A myxolyd hanguem föltalását (Plut. c. 16.) Sapphonak is tulajdonították.

⁸²⁾ Plut. de mus. 3. Clem. Alexandr. Strom. I. 369. Photius p. 523.

⁸³⁾ Svidas Τερπ. „νόμους λυρικοὺς πρῶτος ἔγραψεν“ Photius p. 302, 16, Clemens Alex. id. h.: „τοὺς Λακεδαιμονίων νόμους ἐμελοποίησε.“

Pollux nyolc *vóμος*-t sorol föl, a többi forrás csak hatot, de egyet különböző névvel, úgy hogy Pollux, úgy látszik, egy sorba egyesítette őket; szerinte ketőt népek szerint nevezett el: *Αιόλιος* és *Βοιωτίας*-, kettőt a rhythmus után: *Ὄρθιος* és *Τροχάιος*-, kettőt a hangnem szerint: *Ὀξύς*-⁸⁴⁾ és *Τετραοιδίος*-, végre kettőt saját és tanítványa neve után: *Τερπάνδροιος*- és *Καπίων*-nak.⁸⁵⁾ Hogy azonban e *vóμος*-oknak nem maga Terpandor szerzője legalább nem mindnek, az kitűnik néhányak elnevezéséből, mert „boeot’ és „aeol’ alig enged más értelmezést, mint hogy a dallamok Boeotiában vagy az aeoloknál, talán Lesbosban voltak honosak; de bizonyítják forrásaink is, melyek szerint némelyek állítólag a delphii Philammontól, kiről alkalmilag emlekezünk, származtak.⁸⁶⁾ Főlebb említettük már, hogy ily *vóμος*-ok Görögthon különböző vidékein divtak, ezeknek zenei alakját állapította meg Terpander, maga is szerzett, ezeket dallammal látta el és versenyeknél énekelte, és pedig bevezetésül egy nagyobb dalhoz vagy szavalathoz,⁸⁷⁾ úgy hogy a prooemiumoktól, melyek szerzőjekint szinte omlittetik, aligha különböztek; ezek úgy mint amazok fohászt, segélyhívást, vagy egyszerű megszólítást tartalmaznak valamely istenséghez, s a töredék, mely egy ilyenmü dalból reánk maradt, majd egy *προομιον* majd egy *κιθαρωδικὸς νόμος* kezdetének neveztetik.⁸⁸⁾

⁸⁴⁾ Ez *ὄρθιος*-nek is neveztetik.

⁸⁵⁾ Pollux IV, 65; v. ö. Plut. de mus. c. 4; Photius id. h. és Svidas v. *vóμος* és *ὄρθιος νόμος*. — H. ö. Bode Geschichte der hellenischen Dichtkunst II k. 198 k. II.

⁸⁶⁾ Svidas *Τέρπ*: *νόμους λυρικούς πρώτος ἔγραψεν, εἰ καὶ τινες Φιλάμωνα θέλουσι γεγραφέναι.*“ és Plut de mus. c. 5: „*Τινὰς δὲ τῶν νόμων τῶν κιθαρωδικῶν τῶν ὑπὸ Τερπάνδρου πεποιημένων Φιλάμμωνά φασι τὸν ἀρχαῖον τὸν Δελφὸν συστήσασθαι.*“

⁸⁷⁾ Plut. Mus. 3. A helyre alább visszatérünk.

⁸⁸⁾ Bergk Poetae lyr. Gr. III p. 813. n. 2. Schol Aristoph. Nub. 595: „*Τὸ δὲ ἀμφὶ μοι αὐτὲ ἐκ τῶν Τερπάνδρου προομιῶν καὶ γὰρ ἐκεῖνος οὕτως ἤρξατο· ἀμφὶ μοι αὐτὲ ἀνακτα, καὶ τὸ προοιμιάζεσθαι δὲ ἀμφιανακτίζειν ἔλεγον*“ — prooemiumnak nevezi; Hesychius pedig v. *ἀμφὶ ἀνακτα*: *ἀρχὴ κιθαρωδικῶ νόμου*“ — *vóμος*-nak, hasonlóan Svidas, ki hosszabb töredéket őrzött meg, s arról is értesít, hogy ez az úgy nevezett *vóμος* *Ὄρθιος*-nak kezdete volt: v. „*ἀμφιανακτίζειν· ἄδειν τὸν Τερπάνδρου νόμον, τὸν καλούμενον Ὄρθιον, οὗ τὸ προοίμιον ταύτην τὴν ἀρχὴν εἶχεν· Ἀμφὶ μοι αὐτὸν ἀναχθ’ ἐκατηβόλον ἄδειτω φρήν.*“

A versalak nem tért el az oposban divó hősmérettől, mit Plutarch egyenesen állit, Timothoust hozván fel bizonyítékkal s hozzá tevén, hogy dithyrambusi kifejezést és eposi mértéket egyesített, hogy ne lássék a régi zenei szabályokat meletőzni. ⁸⁹⁾ Az említett tö edék is e mértéket mutatja:

Ἀμφὶ μοι αὐτὲ ἀναχθ' ἑκαταβόλον ἄδειτω [ἀ] φρήν. ⁹⁰⁾

A νόμος-ok szerkezete különben már a művészi tökély magas fokát mutatja, ha azok, mint Pollux írja, ⁹¹⁾ Terpander fölosztása szerint hét részből állottak, s ha e fölosztást még Pindár is némely győzelmi dalaiban követte; ⁹²⁾ nagyobb zeneművek voltak azok, melyeknek szakaszain keresztül egy egységes eszme vonult keresztül, mely a kezdetben megjelöltetett, a végben teljesen befejeztetett. A Terpandernek tulajdonított versek:

*Σοὶ δ' ἡμεῖς τετραγήρων ἀποστέρξαντες αἰοιδᾶν
ἑπτακόων φόρμιγγι νέους κελαιθήσομεν ἔμνους·*

melyek Strabo ⁹³⁾ és újabbak szerint hangszerतालमय्याára vo-

⁸⁹⁾ Plut. de mus. c. 4: „ὅτι δὲ οἱ κιθαρωδικοὶ νόμοι οἱ παλαιοὶ ἐξ ἐπιπέδου ἀπέκταντο, Τιμόθεος ἐδήλωσε.“ κτλ.

⁹⁰⁾ á botoldásával φρήν előtt Hermann szerint; a névelő könnyen kihotott a főnév előtt, mint még két helyen van, megrontva az olvasás. L. 88. jegyz. Bergk id. h. tetram. dact. és jamb. penthemimeresre osztja ilyformán:

*Ἀμφὶ μοι αὐτὲ ἀναχθ' ἑκαταβόλον
ἀειδέτω φρήν.*

Az Ὀρθιος és Τροχαιος elnevezések e szerint valószínűleg nem a versmértékre, hanem zenei vagy egyéb sajátásra vonatkoznak.

⁹¹⁾ Pollux IV, 66: „μέρη δὲ τοῦ κιθαρωδικοῦ νόμου, Τερπάνδρου κατακλιμακτος ἐπτά· ἀρχή (vagy ἑπαρχα), μέταρχα, κατατροπά, μετακατατροπά, ὀμφαλῆς, σφραγίς. Bergk olvasása szerint, csakhogy még ἐξόδιον egészítoző ki. V. ö. Bergk P, L. G. III p, 816. Leutsch a Philologusban XXIX, 273, 318 és 649 ll. Más rontet állapít meg Westphal Gesch. d. alt. und mittl. Musik I, 77 l., alig helyesen. — Az itt elősorolt részek közt az ἑπαρχα és μέταρχα, a κατατροπά és μετακατατροπά, végre σφραγίς és ἐξόδιον összetartoznak, s valószínű Bergk azon sejtése, hogy Terpanderig a νόμος négy részből: ἀρχή, κατατροπά, ὀμφαλῆς és σφραγίς-ből állott.

⁹²⁾ P. a VI phyth. o.

⁹³⁾ Strabo XIII, 618; l. az idézetet 77-ik jegyzetben, melyhez

natkozni, ép oly joggal jelölhetik az új fölosztást, melyet dalaira nézve (*νέους ὑμνους*) megállapított.

Hatméretű dactylusokban van írva egy másik töredék, melyet Plutarch tartott fön, ⁹⁴⁾ s mely talán a lacedaemoniak villongását megszüntető dalból való:

*Ἐνθ' αἰχμὴ τε νέων θάλλει καὶ μῶσα λίγεια
καὶ δίκη εὐρυάγνια, καλοῦν ἐπιτάρορος ἔργων* ⁹⁵⁾

Prooemiumokat, melyek, mint láttuk, az utóbbi időben fölcseréltettek a nomosokkal, úgy látszik, minden nyilvános ünnepély alkalmával, melylyel dalolódás volt összekötve énekeltek. ⁹⁶⁾ Plutarch azt mondja, hogy eleget tevén az isten iránt tartozó kötelességöknek, azonnal áttértek Homér vagy mások költeményeire, „Kitetszik ez Terpander prooemiumából.“ ⁹⁷⁾ Az isten iránt tartozó kötelesség teljesítése — *ἀφοσιῦσθαι* — ⁹⁸⁾ nem állott egyébből, mint épen a fohász vagy könyörgés, egy szóval a prooemium előadásából.

még járulnak e szavak: „*καθίπερ καὶ ἐν τοῖς ἀναφαιρομένοις ἐπεσι τὴν εἰς αὐτὸν λέγεται Σοὶ δ' κτλ.*“ Az értelen a szerint különbözik, a mint *τετραγῆρος αἰοιδά'* alatt, négyszakú' azaz négy részből álló, vagy négyhangú' azaz négyhúrú citharán előadott dalt értünk.

⁹⁴⁾ Plut. Lyc. 21: „*ὁ μὲν γὰρ (δ. Τέρπανδρος) οὕτως πεποίηκε περὶ τῶν Λακεδαιμονίων Ἐνθ' κτλ.*“ Arrian az egész töredéket közli: Tact. 44, 3.

⁹⁵⁾ „Itt az ifjak harci bátorsága és a csengő múzsa honol és igazság a széles utcákban, hős tettekre serkentő. V. ö. Bergk Pindari carmina 250 fr. a jegyzetet.

⁹⁶⁾ Ilyenre lehet gondolnunk Joh. Lydus de mens. 72 szavainál: „*Τέρπανδρός γε μὴν ὁ Λέσβιος Νύσσαν λέγει τετιθηρηκέναι τὸν Διόνυσον, τὸν ὑπὸ τινῶν Σαβάζιον ὀνομαζόμενον, ἐκ Διὸς καὶ Περσεφόνης γενόμενον, ἵτα ὑπὸ τῶν Τιτάνων σπαραχθέντα.*“ Az alkalom talán egy Dionysos tiszteletére tartott ünnep volt.

⁹⁷⁾ Plut. de mus. 6: „*τὰ γὰρ πρὸς τοὺς θεοὺς ἀφοσιωσάμενοι ἐξέβαινον εὐθὺς ἐπὶ τε τὴν Ὀμήρου καὶ τῶν ἄλλων ποιήσιν. δῆλον δὲ τοῦτ' ἔστι διὰ τῶν Τέρπανδρον προοιμίων.*“

⁹⁸⁾ E szót természetesen nem szabad úgy fordítanunk, mint azt Westphal Plut. 38 ol. tevő: „Nachdem sie den Göttern ein Opfer gebracht.“ Általánosabb jelentményben, melyben mi veszszük, előfordul Plut. mor. p. 1133 C, de Herodotnál is: *ἀφοσιῦσθαι τῇ θεῷ* l. 199 s m. h.

„Ezután azonnal áttérték Homér vagy mások költeményeire;“ ezt mondja Plutarch. (id. h.) Ebből kitöszsík, hogy Terpander korában a homéri költeményeknek rhapsódok általi előadása már divott, sőt ő az előadás módját is megváltoztatta. Plutarch ide vonatkozó szavai ezek: „*καὶ γὰρ τὸν Τέρπανδρον ἐγγὺς κωλοφωδικῶν ποιητῆν ὄντα νόμων κατὰ νόμον ἕκαστον τοῖς ἔπεισι τοῖς ἑαυτοῦ καὶ τοῖς Ὀμήρου μέλη περιτιθέντα ἄδειν ἐν τοῖς ἀγῶσιν.*“⁹⁹⁾ azaz Terpander az epos előadását azaz szavalását, melyet eddig csak zenei bevezetés előzött meg, — *ἀνάβολή* —¹⁰⁰⁾ s legfőlebb egyes akkordok kísérték, összhangzatban az azt megelőző nomeneszel — *κατὰ νόμον ἕκαστον* — dallammal látta el, énekelte és mindvégig zenével kísértte, vagyis az epos előadását melikaivá tette. Ily módon adta elő Homér oposait és saját hősméretű versekben irt költeményeit, ő egyesítette a zenészt és költészt egy személyben, ő fűzte egybe s tette egymástól függővé Pláto szavaival ölte¹⁰¹⁾ a szót, rhythmust és harmoniát, — a lyrái költeményekben amaz elemekhez a testmozgás, a tánc is járulván: — joggal neveztetik a *μέλος* teremtőjének.

Csak a vörsmérték tekintetében nem tért el az eddig divó alakoktól. Birunk azonban két töredéket, melynek méreteit újabb vizsgálók többféleképen magyarázzák és nevezik. Az egyik egy Zoushoz irt hymnus kezdete, melyet Clemensnél így olvasunk: ¹⁰²⁾

*Ζεῦ πάντων ἀρχά, πάντων ἀγήτωρ,
Ζεῦ, σοι πέμπω ταῦτα ὕμνον ἀρχάν.*¹⁰²⁾

⁹⁹⁾ Plut. de mus. c. 3. — Hasonlóan Clemens Alex. Strom. I p. 308 l.

¹⁰⁰⁾ Pindar I Pyth. o. 7 v; Aristoph. Béke 830. V. ö. Bode: Gesch. d. hell. Dichtk. II, 177 k. ll.

¹⁰¹⁾ Plato Resp. 3 p. 398 D.

¹⁰²⁾ Clem. Alex. Strom. VI, 784: „*ἢ τοίνυν ἀρμονία τοῦ βασιλέου φαλτηρίου τό σμνόν ἐμφαίνουσα τοῦ μέλους ἀρχαιοτάτη κηχίονουσα ὑπόδειγμα Τερπάνδρου μάλιστα γίνεται πρὸς ἀρμονίαν τῆς Δωρίων ὕμνοῦντι τὸν Δία ὃ δέ πως: Ζεῦ κτλ.*“ Hasonlóan Arsen. 261 és Apostol. III, 29, c. V. ö. Bergk Poet. Lyr. Gr. III, 813.

¹⁰³⁾ „Zeus, mindennek kezdete, mindennek kormányzója, Zeus, hozzád fohászokodom énckem kezdetén!“

Plutarch írja, ¹⁰⁴⁾ hogy Olympus az Athenéhez szóló nonna kezdetén a *παεον επιβατῆς* használta, hogy továbbá ¹⁰⁵⁾ ugyanő, Terpander és Archilochus *παεον επιβατῆς*sal ugyan éltek, de a krétai versmértéket (nemcsak magát a *croticust*, hanem annak különféle változatait is, melyek öt időegységgel — *χρόνος πρώτος* — bírtak) még nem ismerték, ezt az ifjabb Olympus és Thaletas hozták be. Ebből következik, hogy a *παεον επιβατῆς* (— — — —) Terpander korában, sőt a mesés Olympus idejében, vagyis oly időben, melyről a történeti hagyományok hallgatnak, már divott a görög költészetben vagy zenében. Emlékezzünk vissza az apolloi hymnusban foglalt leírásra, mely szerint az isten papjai dobbantva vonultak a szentélyhez, s lépteikben *ἐν παειήων*-t hangoztattak; ¹⁰⁶⁾ e szók ugyanazon mértéket mutatják, mint a *παεον επιβατῆς*, s a nehéz, hosszú szótagok, kísérve dobbantással ¹⁰⁷⁾ az istenek segítségül hívása végett elmondott imák komoly méltóságához kiválóan illenek, úgy hogy, midőn azt olvassuk, hogy Terpander és Archilochus hymnusaik bevezetésében öt hosszú szótagos sorokat használtak, lehetetlen elodáznunk azon gondolatot, hogy e mérték az öt idejökben általánosan szokásos s a *παεον επιβατῆς* azonos volt az *ιπαιήων*-nál; a későbbi metricusok elvükhöz képest osztották be rendszerökbe, oly *παεον*-nak nevezvén az *επιβατῆς*-t, melynél dobbantatik, ¹⁰⁸⁾ és ki-

¹⁰⁴⁾ De mus. c. 88.

¹⁰⁵⁾ U. o. c. 10.

¹⁰⁶⁾ L. Philol. Közl. II. évf. 60. old.

¹⁰⁷⁾ Az isten fölszólítását megjelenésre vagy azok segítségül hívását rendszeren lábdobbantás, vagy a földnek kézzeli megérintése kísérte; így Meleagros anyja Il. I, 568:

*Πολλὰ δὲ καὶ γαίαν πολυφόρβην χερσὶν ἀλοία
κικλήσκουσ' Ἀΐδην καὶ ἐπαιήν Περσεφόνην.*

Hera az apolloi hymnusban; később a kuruzslók is megholt lelkek idézésére éltek e szokással, l. Lucan. Phars. 6, 741; Statius Theb. 4, 477:

*Solvite puisanti loca muta et inane severae
Persephones.*

V. ö. Buchholtz. Die Tanzkunst des Euripides 38 k. II.

¹⁰⁸⁾ Aristides 10 p. 101 b 26: „*επιβατῆς τέτρασι χρόμενος*

καὶ τῷ Μωσάεργῳ

[τῷ] Λατοῦς υἱῷ, ¹¹¹⁾

A versmértéket illetőleg új alakokat Terpandernél nem találunk; ő költeményeiben, melyekhez az eddigieken fölül még paeanonok és skolonok járulnak, ¹¹²⁾ vagy az imént tárgyalt paeanon epibatust, vagy a hősmértéket használta. ¹¹³⁾ Működése főleg a zenére irányult, e téren ő alkotja a régiek egyhangu itéletét szerint Spartában az első korszakot.

Kortársai és utódai az egyik téren folytatták a megkezdett munkát, a másikon úttörők voltak, s a vívmányok kölcsönös kieserése, felhasználása által legszebb virágzásnak indult költészet, zene és a kísérő tánc, egy szóval a μέλος. Vessünk egy pillantást e kor szereplő egyéniségeire és vívmányaira!

A régiek a zene történetében Alcmanig két korszakot — κατὰστασις τῶν περὶ τὴν μουσικὴν — különböztetnek meg; az elsőt Terpander alkotja a cithara-zenére megállapított műszbályokkal; említi már, hogy követői az u. n. lesbosziak Periclitusig szakadatlan sorban győztek a carnea ünnepek dalversenyein. A második korszak főbb mestereiként a következők em-

¹¹¹⁾ „Hozzunk áldozatot a muzsáknak, Mucme gyermekeinek, s a muzsák vezetőjének, Leto fiának.“ Keil Anal. Grammat. 6. 6: „Σπονδαίος δ' ἐκλήθη τοῦ ἠυθμοῦ ἀπὸ τοῦ ἐν ταῖς σπονδαῖς ἐπακλουμένου τε καὶ ἐπαδομένου, οἷον· Σπένδωμεν κτλ.“ Az idézetben „Μώσαις“ „ταῖς Μράμας παισιν“ után áll, és „τῷ“ hiányzik. Bergk ennek előtte három sorra osztotta a töredéket, most négyre osztja, ἠοοῖοι és σπονδαῖοι μεζους lábakkal. L. Poët, L. Gr. III, 814 l.

¹¹²⁾ A nevezetek ily régi idő hagyományainál, midőn az egyes fajoknak még nem fejlődött ki, úgy szólva, egyéni jellegök, itéletünkro pedig egy töredék sem szolgáltathat alapot vagy csak némi támpontot is, fölülte kétségesek. Közöljük a neveket a források szerint, melyek, melleleg megjegyezve, maguk is nem ritkán haboznak, hogy egyes darabokat mely fajhoz sorozzanak. Különösen a hymnusnak, úgy látszik soha sem fejelet ki határozottan körvonalozott jellege.

¹¹³⁾ Ez okból sem tartom Terpandert a Dionysius Halic. által de comp. verb. c. 17 névtelenül felhozott sor:

Ἦ Ζηρὸς καὶ Αἴδα; κάλλιστοι σωτήρησ

szerzőjének. L. Bergk Poet. L. Gr. III, 815. Leutsch Philol. XI, 342.

lítettnek Plutarehnál: ¹¹⁴⁾ Thaletas, Xenodamus, Xenocritus, Polymnastus és Sarcadas; mind e mesterek, kikhez az ifjabb Olympus és Clonas számítandók, Terpanderrel egyidejűleg vagy nem sokkal utána működtek. Le kell mondanunk a kísérletről életidejüket szabatosan megállapítani akarni, csak munkásságuk szembeötlőbb körvonalaits annak befolyását a melosra akarjuk kiemelni.

Az öregebb és ifjabb Olympus története és működése sokszorososan van egybefonva egymással. ¹¹⁵⁾ Mindkettő phrygiai eredetűnek s a művészi fuvolajáték művelőjének és meghonosítójának mondatik Hellasban; az ifjabb Olympusnak, vagy egyik görög tanítványának Cratesnek tulajdonítatik a híres *Πολυκέφαλος* és több más fuvola-nomos, nemkülönbön a harmadik, enharmoniai hanglejtő feltalálása; ¹¹⁶⁾ ő hozta divatba a rhythmosoknak egy új fajtát, a *γένος ἡμιόλιον*-t, melyben az arsis a thesis vagy basis másfél időtartamával bír, mi az eddig divó *γένος ἴσον* és *διπλάσιον* ¹¹⁷⁾ mellett nagy haladást mutat, s zenének és költészetnek nemcsak változatosságot, hanem különös élénkséget és erélyt kölcsönzött. A krét lábakat, melyek e fajon alapulnak, Plutarch szerint Thaletas tőle vette át. Olympus tehát a zene elméleti és gyakorlati terén kiváló tevékenységet és haladást mutat, ez ókor öt fuvolásnak tartotta, s még késő korban is dallamainak egyszerű és mégis fenkölt, művészi alkata Plutarch szerint a hang- és alakdús későbbi szerzeményeket messze túl szárnyalja. ¹¹⁸⁾

A mi Terpander a cithara mellett énekelt nomosokra, az volt togeai Clonas a fuvolakiséret mellett énekeltekre nézve. Ő volt a *ῥόμοι ἀλωδικοί* gyűjtője, részben talán szerzője, két-
három kivül ő állapította meg azok későbbi alakját. Neve alatt fordulnak elő a *ῥόμος ἀπόθετος, σχοινίων*, melyeknek szerzőjekint a

¹¹⁴⁾ Plut. de mus. c. 9.

¹¹⁵⁾ L. Plut. de mus. c. 7. s m. h.

¹¹⁶⁾ L. felsorolva a 62-ik jegyzetben.

¹¹⁷⁾ Amarról l. I. füz. 69 ol; erről alább Archilochusnál lesz szó. A *γένος ἡμιόλιον*-nál (p. cretic. ♩ —, vagy paeon I ♩ — —) az időtartamok — *χορὸνος πρώτος* — aránya 2 : 3.

¹¹⁸⁾ De mus. c. 18.

krónikák bizonyossága tünteti őt fel, továbbá az *ἔλεγχος, κομμάριος, ἐπικήδειος, Κηπίων* és *τριμελής*.¹¹⁹⁾

Minde költői és zeneszeti termékek az istentisztelet s avval egybekötött ünnep kiegészítő részét képezték, melynél már régi időtől fogva krétai szokások honosodtak meg, krétai befolyás érvényesítette magát; innen jött a mag,¹²⁰⁾ mely a görög földben erős gyökeret vert, s hatalmas fává fejlődött. A krétai művészettörténet homályából első gortynai Thaletas lép ki. Művészetéhez fűződik a monda, hogy a lacedaemoniak egyénetlenségét szüntette meg, s egy gonosz járványtól szabadította meg őket.¹²¹⁾ Spartában ő oktatta az ifjakat fuvolajátéokra, táncra és énekekre, melyek a gymnopaedia ünnepi versenyeiben szerepeltek.¹²²⁾ Ily alkalmakra szerezhette a paeanokat és hyporchemákat, szervezhette és gyakorolkatta be a karokat, egy szóval ő honosította meg Lacedaemonban a zenével és énekkel egybekötött művészi kartáncot, melynél ő szerepelt mint *χοροδιδάσκαλος*. Hogy a krét versmértékét Olympus zenedarabjaiból átvette, s azt a költészetben alkalmazta, már főlebb említettük.

¹¹⁹⁾ Plut. de mus. c. 4. *Κηπίων* mint *νόμος ἀλιφειδικός* is előfordul (l. f.); lehet, hogy tévedésből jött a jegyzékbe, de lehetséges az is, hogy mind két alakban dívott ép úgy, mint az *ἐπικήδειος*, mely mint *νόμος ἀλιφειδικός* Olympus neve alatt volt ismeretes. L. 62-ik jegyz. A *νόμος τριμελής* Sacadasnak is tulajdoníttatik. (L. a.)

¹²⁰⁾ L. I. f. 60. old. — Schol. Pind. II. pyth. 127 a táhera vonatkozólag: „*ἔτιοι μὲν οὖν φασὶ πρῶτον Κούρητας τὴν ἔροπλον ὀρχήσασθαι ὀρχησιν, αὐθις δὲ Πίρριχον Κρητα συντάξασθαι, Θάλητα δὲ πρῶτον τὰ εἰς αὐτὴν ὑπορχήματα.*“ Polybius IV, 20, 6 írja, hogy a régi krétaiak és lacedaemoniak a fuvola lelkesítő hangjai mellett vonultak esatába. Krétában a zeneoktatás már a legrégebb időben a gyermeknevelés tárgyát képezte. L. Aelian Var. hist. II. 39.

¹²¹⁾ Az első Plutarch írja Pratinas nyomán, de mus. 42; az utóbbit Pausanias I, 14, 4: „*Θάλης* (így nevezetik Thaletassal fölvaltva) *δ' ὁ Λακεδαιμονίους τὴν νόσον παύσας κτλ.*“

¹²²⁾ Még később is énekeltek ez ünnep alkalmával dalait; Athen. XV, 678 „*Θυρατικὸί . . . . χοροὶ δ' εἰσὶ τὸ μὲν πρόσω παιδῶν, τὸ δ' ἔξ ἁρσίου ἀνδρῶν, γυμνῶν ὀρχουμένων καὶ ἄδόντων Θάλητον καὶ Ἀλαμύτος ἄσματα, καὶ τοὺς Διονυσιοδότου τοῦ Ἀκκωτος παιᾶνας.*“

A zenészet gyakorlati téren működtek a többi művészek, kik Thalotassal együtt a második korszakot alkotják, részben egyidőjüleg vele, részben utána: Xenodamus Cytherából, hyporchemák szerzője, Xenocritus Locri Epizephyriából egy új hangnemet talált föl. az u. n. locriit vagy italiait, Polymnastus Argosból Clonas példájára fuvola mellett énekelt nomosokat irt, végre Sacadas Argosból fuvolajátékával három ízben nyert győzelmet a pythoi versenyekben; ő már oly művészi nomost irt, melynek három szakaszában a dór, lyd és phryg hangnemek váltakoztak, s mely e sa átsága miatt *ῥόμος τοιμητής*-nek neveztetett. ¹²³⁾

E művészek tevékenységének különböző városok voltak színhelyei; ¹²⁴⁾ az élénk közlekedés, melyet a görög törzsek közt a vallási és nemzeti ünnepek közvetítettek, szülte a művészet terjedését és a találmányok kölcsönös elsajátítása, cseréje által annak tökélyesedését. Ezt tapasztaljuk e korban a görögök vers- és költeményfajainál. Míg a dóroknál és aeoloknál a művészi szabályok szerint alkotott melicai költészet forrása még mindig a hitéletből fakadt, addig az élénk, politikailag és társadalmilag fejlettebb ion törzs a nyilvános és magánélet eseményeit, az általuk keltett reflexiókat belevonta a költészetbe; öröm és bánat egyrészt, buzdítás, keserűség szülte csipős élc és gúny másrészt, költészeti alakban kerestek és lelték kifejezést: „szivből jövéen, hogy szivhez szóljanak.“ Az ionok teremték az elegiai és jambusköltészetet, nem csak tartalmilag, hanem az összhangzatnál fogva, melyet a görög elme szüleményeinél eszme és kifejezés közt általában föllelünk — alakilag is. Az elegia versmértéke a megszokott s elterjedt hexameterből és annak csekély módosulatából a pentameterből tétetett össze, és a Callinus és Archilochus mesteri kezök által megsza-
bott mérték napjainkig megtartotta alakját. A társadalmi visszaélések vagy személyek ellen irányzott gúnyt, az erényre, bátorságra buzdító beszéd azonban nagyobb könnyűséget, gyorsaságot, gördülékenységet igényelt, mint minőt a komoly

¹²³⁾ V. ö. Böckh de metris Pindari p 212, 245, 279. Müller Donaldson Irodalomtt. I, 187 k. 11; főként Plut. de mus. c. 8, 9, 10.

¹²⁴⁾ L. Plut. de mus. 9.

lejtésü hősvers nyújtott, a szükség, a helyes érzék szülte a tartalomnak megfelelő versalakot, mely egyenlőtlen rhythmusok, könnyü és nehéz ütemrészek összekötésén, a *γίγος διαπίσιον*-on alapszik, s a szorint, a mint a könnyü ütemrész megelőzte a nehezét (v   jamb.) vagy követte (v troch.), a beszéd heves, támadó, vagy a hangsúly súlyedésénél fogva szelidebb jellemet s könnyed lejtést nyert. A jambusi költészet legnagyobb mestere Archilochus, ki, ha nem is találta föl az alapmértéket, alkalmazási szabályait kétségtelenül meghatározta. Az általa használt nevezetesebb sorok a dactylicusokon kívül a trim., jamb., tetram. troch.; legnagyobb befolyással a későbbi költészetre volt az asynarteticus sorok és az epodok, különböző hosszúságú sorok rendszeresen változó használata.

Archilochus nagy híre bizonyítja művészi termékei elterjedettségét, melyek a melica alakgazdaságára a legelőnyösebb befolyást gyakorolták már Alcmannál, úgy hogy az ő találmányait saját vagy követői: amorgusi Simonídes, Tyrtaeus s. m. műveiből már amaz I. korszakbeli melosköltők kellett, hogy értékesítsék. A Terpander és Aleman közti időszakban vétettek föl a melosköltészetbe ama soknemű versalakok, melyeket utóbbinak töredékeiben találunk. Archilochus példája folytán honosult meg a *μελος* szakaszokra osztása; mert p. Saecadas nomos trimeres-e, ¹²⁸⁾ melyben a hangnemek váltakoztak, csak szakaszosan adathatott elő, mire a régiek azon híre is utal, hogy Spartában divott a *τριχορδία*, azaz az előadás azon módja, mely szerint a dal részeit a különböző karok (aggok, férfiak, ifjak kara) egymásután vagy fölváltva énekelték. E korszakban találtatott fel a *μεταβολή* (hangnemváltoztatás ugyanazon darabban és több hangszer (cithara és fuvola) együttes használata. Csak ezen s hasonló előzmények tették lehetségessé, hogy a dór ókor legnagyobb költője Aleman mindez elszórt elemeket rendszeres egészbe öntve, remekművei által új korszakot alkosson.

H ó m a n O.

¹²⁸⁾ L. 123-ik j.